TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK
ANABİLİM DALI

DİNİ KANAAT ÖNDERLERİ VE KİMLİK: SOSYAL MEDYADA MÜSLÜMAN KİMLİĞİNİN İNŞASI

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Okan KARAKOCA

Ankara,2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK
ANABİLİM DALI

DİNİ KANAAT ÖNDERLERİ VE KİMLİK: SOSYAL MEDYADA MÜSLÜMAN KİMLİĞİNİN İNŞASI

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Okan KARAKOCA

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Engin SARI

Ankara,2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK
ANABİLİM DALI

DİNİ KANAAT ÖNDERLERİ VE KİMLİK: SOSYAL MEDYADA MÜSLÜMAN KİMLİĞİNİN İNŞASI

YÜKSEK LİSANS

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Engin SARI

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	**İmzası**
1-	
2-	
3-	

Tez Savunması Tarihi

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Dr. Öğretim Üyesi Engin SARI danışmanlığında hazırladığım "DİNİ KANAAT ÖNDERLERİ VE KİMLİK: SOSYAL MEDYADA MÜSLÜMAN KİMLİĞİNİN İNŞASI (Ankara.2018)" adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:

Adı-Soyadı ve İmza

İçindekiler

GİRİŞ ..... İ

1. KURAMSAL TEMELLER 1

1.1. KÜLTÜR KAVRAMSALLAŞTIRMASINA GİRİŞ 1
1.1.1. Tanımlar 1
1.1.2. Toplumsal Süreçlerin Temel Belirleyicisi Olarak Kültür 5

1.2. BELİRLENİM İLİŞKİLERİ 10
1.2.1. Kültürün Din Üzerindeki Belirleyici Rolü 10
1.2.2. Kültürün Kimlik Üzerindeki Belirleyici Rolü 12
1.2.3. Dinin Kimlik Üzerindeki Belirleyici Rolü 14

1.3. KÜLTÜREL KİMLİĞİN KURULMASI 17
1.3.1. Toplumsal Süreçlerin Kurucusu Olarak Kimliklerin İnşası 17
1.3.2. Kimliğin Kültürel Boyutu: "Ortak Kimlik" 19

1.4. KİMLİĞİN İNŞASI İÇİN KURULAN AYRIMLAR 20
1.4.1. Kimlik İnşasında Biz - Onlar Ayrımı 20
1.4.2. Kimlik İnşasında Formatif - Normatif Ayrımı 22

1.5. CEMAAT VE DİNİ KİMLİK 24
1.5.1. Dinin Gayrı Resmileşmesi Sonucu Ortaya Çıkan Sosyo-Kültürel Oluşumlar: Cemaatler 24
1.5.2. Medyatik Dini Kanaat Önderleri: Star Hocalar 26

2. YÖNTEM: AMAÇ, KAPSAM, ÖRNEKLEM… 29

3. ANALİZ: VURGULAMALAR VE YADSIMALAR 31

3.1. DİNİ KANAAT ÖNDERLERİNİN SOSYAL MEDYA KULLANIMLARI 31

3.2. ÇÖZÜMLEME KATEGORİLERİ 32
3.2.1. Resmi Hoca: Prof. Dr. Nihat Hatipoğlu 33
3.2.1.1. Kimdir? 33
3.2.1.2. Sosyal Medya Etkinliği 33
3.2.2. Cemaat Hocası: Ahmet Mahmut Ünlü (Cübbeli Ahmet) 40
3.2.2.1. Kimdir? 40
3.2.2.2. Sosyal Medya Etkinliği 40
3.2.3. Halkların Hocası: Recep İhsan Eliaçık 46
3.2.3.1. Kimdir 46
3.2.3.2. Sosyal Medya Etkinliği 46
3.2.4. Ailenizin Hocası: Nureddin Yıldız 53
3.2.4.1. Kimdir 53
3.2.4.2. Sosyal Medya Etkinliği 54

SONUÇ: AYNI VE FARKLI MÜSLÜMANLIKLAR 60

KAYNAKÇA ..... **İİİ**

ÖZET ..... **Vİ**

ABSTRACT ..... **Vİİ**

Tablo Listesi

Tablo 1. Kanaat Önderleri Sosyal Medya Kullanım Durumları 31
Tablo 2. Hatipoğlu Gönderi Yoğunluk Dönemleri ve Güncel Gelişmeler 34
Tablo 3. Hatipoğlu Kodlama Şablonu 39
Tablo 4. Cübbeli Ahmet Gönderi Yoğunluk Dönemleri ve Güncel Gelişmeler 42
Tablo 5. Cübbeli Ahmet Kodlama Şablonu 45
Tablo 6. Eliaçık Gönderi Yoğunluk Dönemleri ve Güncel Gelişmeler 47
Tablo 7. Eliaçık Kodlama Şablonu 52
Tablo 8. Yıldız Kodlama Şablonu 59

Şekil Listesi

Şekil 1. Hatipoğlu Sosyal Medya Gönderi Yoğunluğu 35
Şekil 2. Hatipoğlu Kelime Bulutu 37
Şekil 3. Cübbeli Ahmet Sosyal Medya Gönderi Yoğunluğu 41
Şekil 4. Cübbeli Ahmet Kelime Bulutu 43
Şekil 5. Eliaçık Sosyal Medya Gönderi Yoğunluğu 48
Şekil 6. Eliaçık Kelime Bulutu 50
Şekil 7. Yıldız Sosyal Medya Gönderi Yoğunluğu 55
Şekil 8. Yıldız Kelime Bulutu 57

GİRİŞ

Bu çalışmada, Türkiye'de etkin bir şekilde faaliyet gösteren ve insanları etkisi altına alarak peşinden gelmelerini sağlayan, dini kanaat önderleri mercek altına alınacaktır. Dini kanaat önderleri, toplumun dini hassasiyetlerle yaşamaları için faaliyet gösterirken, bu faaliyetlerin din dışında güncel meseleleri de içerdiği görülmektedir.

Türkiye'de din toplumun en temel değer yapılarından birisidir. Büyük bir çoğunluk bir dini inanca sahiptir ve bu çoğunluğun çok büyük bir oranı da İslam dinini benimsemektedir. Hayatını İslami kurallara göre şekillendiren birçok insan olmakla birlikte, bu dine inandığı halde, bunu günlük hayatına uygulamayan insanların sayısı da az değildir. Ancak gene de, dinsiz olmayı ya da zayıf bir inanca sahip olmayı kabul etmezler. Dini kanaat önderleri için bu durum, ikna edilmesi ve doğru yola çağrılması gereken büyük bir hedef kitle yaratmaktadır.

İslam dini ölümden sonrasında yeni bir hayat olacağını vaat etmektedir. Bu yeni hayatta iyi ya da kötü bir sonuçla karşılaşmak, kişinin mevcut hayatındaki eylemlerine bağlıdır. Bu eylemler İslam dini tarafından oldukça detaylandırılmıştır. Yeni gelişmeler karşısında ortaya çıkan durumlar için de din adamları yeni açıklamalar -fetvalar- getirmektedir. Ortaya çıkan yeni durumlar ve açıklama getirilmesi ihtiyacı, dini kanaat önderleri için yeni etkinlik alanları doğurmaktadır.

Çalışmanın ele aldığı sorun, dini kanaat önderlerinin kendi tarzlarında anlatımları, vurgulama ve yadsımaları ile farklı dini kimliklerin inşasında ihmal edilemez bir rol oynamalarıdır. Bu kimlikler kimi noktalarda benzeşirken, kimi noktalarda da birbirinin zıttı yönde gelişebilmektedir. Dolayısıyla aynı dinin birçok farklı kimliği üretilmektedir. Üstelik birleştirici nitelikte olan bir dinin farklılaşan bu kimlikleri birbirleriyle çatışmaya ve uzlaşılmaz savaşlara neden olmaktadır. Çalışmanın önemi bu kimliklerin neden ve nasıl farklılaştığını incelemek gerektiğindedir.

Bu çalışma dini kanaat önderlerinin bir arada ele alındığı bir bilimsel çalışmanın olmayışı nedeniyle ortaya çıkmıştır. İlk olması nedeniyle de betimleyici bir çalışma olması ve kendisinden sonra gelebilecek çalışmalara veri oluşturması hedeflenmiştir.

Bu bağlamda, farklılaşan kimlikleri ortaya koyabilmek adına içerik analizi yöntemi uygulanmıştır. Elbette bir metne birçok farklı analiz yöntemi uygulanabilir. Tercih edilen yönteme göre farklı sonuçlara ulaşılabilir. Betimleyici bir çalışma sunma ve başka çalışmaların önünü açma arzusu nedeniyle, en uygun yöntem olarak içerik analizi karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmaya veri sağlayacak mecra olarak sosyal medya platformları seçilmiştir. Dini kanaat önderlerinin geleneksel medya üzerinden yaptıkları yayınlar ile sosyal medya üzerinden inşa ettikleri söylem arasında bir farklılaşma olduğu savunulmuştur. Facebook ve Twitter üzerinden toplanan veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Çalışmada çözümleme birimleri olarak dört isim seçilmiştir. Farklı yaklaşımları bir araya getirmek amacıyla Prof. Dr. Nihat HATİPOĞLU, Ahmet Mahmut ÜNLÜ, Recep İhsan ELİAÇIK ve Nureddin YILDIZ'ın sosyal medya hesaplarına bakılmıştır.

Çözümleme birimleri için oluşturulan kodlama şablonunda, birimlerin vurguları ve hiç değinmedikleri noktalar, ikili karşıtlıklar üzerinden seçilen kavramların birbirleriyle ve çalışma içindeki genel oranları çıkarılmaya çalışılmıştır.

1. KURAMSAL TEMELLER

1.1. KÜLTÜR KAVRAMSALLAŞTIRMASINA GİRİŞ

1.1.1. Tanımlar

Kültür ve din, ortaya çıktıkları andan itibaren ayrılmaz bir biçimde etkileşim halinde olan kavramlardır. Kültürün kapsayıcılığı din anlayışı, algısı ve uygulamalarını içine alırken, dinler ait oldukları toplumların kültürünün oluşumunda temel yapılardan birisi olmuştur. Kültür (culture) kavramının ilk anlamı ekme, biçme, yetiştirme gibi tarım ve hayvancılık uğraşlarına karşılık gelmektedir. George Gerbner'in başını çektiği bir model olan "kültivasyon" perspektifi dilimize "ekme-biçme" kuramı olarak geçmiştir (Gerbner, 2014). Gerbner'e göre, mesajlar izleyicilerin zihinlerine televizyon aracılığıyla küçük yaşlardan itibaren ekilmekte ve burada *filizlenmeri* sağlanarak, daha etkili bir iletişim süreci kurulmaktadır.[1]

Kültürün ekme-biçme anlamının yanı sıra, çalışmanın konusuyla ilişkili olarak dini bir referansı da bulunmaktadır (Smith, 2007:13). Kültür ile esas itibariyle din, dini tören ve ibadet gibi anlamlara gelen, ancak daha sonra tamamen zıt anlamlara gelecek şekilde evrilen "kült" kavramı, aynı kökten gelmektedir. Kavramın Latince kökeni olan "cultus" ise doğrudan "ibadet" demektir.

Kültür ile din arasındaki bu yapısal ilişki, kavramların toplumsal yaşamdaki işlevleri açısından da geçerlidir. Kültür kavramının tarihsel süreç içerisinde dönüştüğü ve yüklendiği anlamlar giderek genişlemiş ve çeşitlenmiştir. Raymond Williams'ın "*İngiliz dilinin en karmaşık birkaç kelimesinden birisi*" olarak nitelediği (Williams, 1976'dan aktaran Smith, 2007:13) kültür kavramı, günümüzde ulaştığı en geniş anlamıyla toplumsal hayatı kuran ve sürdüren sembolik anlamlar bütünü anlamına gelmektedir (Assmann, 2018:149)

[1] Gerbner'in iletişim kavrayışı ile ilgili detaylı bir inceleme için bakınız: Gerbner, *Medyaya Karşı,* 2014

Ancak kısaca sembolik anlamlar bütünü olarak tanımlanan kavram, geniş bir açıklamaya ihtiyaç duymaktadır. Jan Assmann, bu çalışmanın faydalandığı temel kaynaklardan biri olan *Kültürel Bellek* adlı kitabında kültür; tüm normları, değerleri, kurumları, dünyaya ve yaşama ilişkin anlamlandırmaları ile birlikte bir "normallik", herkes tarafından kabul edilen, alternatif bir dünya düzeni olarak doğallaştırılan, kendine özgülüğü ve gelenekselliği bireyler tarafından görünmez hale gelmiş olan bütündür (2018:145). Buradaki normallik vurgusu önem arz etmektedir. Çünkü kültür, insanların içine doğdukları, içinde çeşitli kimlikleri edindikleri ve yaşamı anlamlandırdıkları bir normallik ve doğal durum olarak algılanmaktadır.

Çalışmanın kapsamında ele alınan sosyal medya olgusu da ayrı bir ilgiyi hak etmektedir. Teknolojik yöndeşme ile birlikte iletişim araçlarının tek bir medya üzerinde toplanması süreci her geçen gün internetin kapsamını ve gücünü artırmaktadır. Bu bağlamda geleneksel medya, her ne kadar güçlü bir biçimde varlığını devam ettirse de, internetin getirdiği yeni iletişim ortamını yadsımaması gerektiğini kavramıştır. Hayriyem Zeynep Altan, toplumsal ilişkilerin, başkalarıyla "etkileşim" sırasında belirlendiğini ve günümüzde bu etkileşimin merkezinde sosyal medyanın yer aldığını vurgulamaktadır (2015:79). Geleneksel medya ise, ancak yeni medyanın iletişim olanakları ile angaje olarak güçlü konumunu koruyabilmektedir. Bu durum, sadece aracın dönüşüm geçirmesi değil, içeriklerin de farklı sunumunu ve yeni anlamların üretilmesini içermektedir. Örneğin birçok televizyon kanalı ürettiği içeriklerinin internet ortamında ücretsiz ve denetimsiz bir biçimde dolaşıma sokulması karşısında, kendi internet ortamlarını devreye sokarak içeriklerinin dolaşımını engelleyemese de sürecin başat aktörü olmaya çabalamaktadır. Üstelik bu yolla, bir içerikten yalnızca televizyon yayınından elde edilen reklamları ile değil, aynı zamanda internet ortamındaki yayınından da reklam gelirleri ile de kazanç sağlamaktadır. Ancak daha da önemlisi aynı içeriğin yeni medya ortamında farklı biçimlerde sunulmasıdır. Geleneksel

medyanın iç ve dış denetimleri kapsamında yayınlanamayan argo ya da cinsellik gibi meseleler internet yayınlarında rahatlıkla kullanılabilmektedir. Her ne kadar reklamcılık alanında geleneksel medyaya ve yeni medyaya özgü olarak aynı ürünün farklı versiyonları üretilse de, giderek yaygınlaşan bir biçimde geleneksel medyanın içerikleri, üretim maliyetleri de göz önünde bulundurularak, tek seferde yeni medyanın görece özgür ortamının koşullarına göre üretilip, geleneksel medya yayını sırasında sansürleme yoluyla uyumlu hale getirilmektedir. Böylece aynı içeriğin geleneksel medya ortamlarında yayınlanması ile farklı bir anlam üretilirken, yeni medya ortamlarında yayınlanması ile başka bir anlam üretilmesi mümkün hale gelmiştir.

Son olarak kanaat önderi kavramına da kısaca değinmek gerekiyor. Kanaat önderi ilk olarak Lazarsfeld ve ekibinin Amerika Birleşik Devletleri'nde 1940 yılında yapılan başkanlık seçimleri üzerine gerçekleştirdikleri araştırmayla ortaya konmuştur. Bu araştırmayla, oy verme kararında medyadan daha güçlü bir biçimde, bireylerin yakın çevrelerinin etkili olduğu saptanmıştır. Aile ve arkadaşlık ilişkilerinin birey üzerindeki etkisi, medyanın tüm imkânları karşısında gücünü tamamen kaybetmemiştir. Ancak bireyin sahip olduğu kimliklerin inşa edildiği ilk katman olan bu ilişki düzeylerinin gücü, medyanın bireyler üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı anlamına gelmez. Bu sonuç, Lazarsfeld ve ekibinin medyaya atfettikleri büyük gücü sarsmış, böylelikle modellerini güncellemek zorunda bırakmıştır. Seçimlerden dört yıl sonra *Halkın Tercihi* adıyla yayınladıkları araştırma sonuçlarına göre, medya mesajlarının bireyler üzerinde etkili olabilmesi, "iki aşamalı" olarak mümkündür (McQuail ve Windahl, 1981:77). Kanaat önderinin devreye girdiği nokta da burasıdır. Medyanın -o dönemde yazılı basın ve radyonun- sunduğu mesajlar ilk olarak kanaat önderlerince algılanmakta, onların yorum ve süzgeçlerinden geçerek insanlara ulaşmaktadır. Bu durum, kanaat önderlerinin medya ile yakın ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Bu ilişki, kanaat önderlerini ilk dönemlerde medyayı sıkı takip etme -günlük gazeteleri okuma, radyodan haberleri

dinleme- konumundan; günümüzde, yeni medyanın olanakları ile birlikte, "başat içerik üreticileri olma" konumuna yükseltmiştir.

Medyanın büyük bir güce ve etkiye sahip olduğuna duyulan inanç, bu araştırma ile birlikte yerini medyanın, ancak sınırlı ve dolaylı etkilerinin olduğu sonucuna evrilmiştir. Böylelikle medya çalışmalarında güçlü etkiler dönemi yerini, sınırlı etkiler dönemine bırakmıştır.[2]

Kanaat önderi ile ilgili olarak belirtilmesi gereken önemli bir nokta, bu kişilerin içinde yaşadıkları toplumun doğal bir üyesi olmalarıdır. Yani kanaat önderleri herhangi bir atama ya da seçim ile ortaya çıkan değil, toplum tarafından belirli bir süreçte "üretilen" kişilerdir. Toplumun içinden çıkmış olması, toplumu yönetmek üzere dışardan atanmış bir liderden; toplumun -doğal bir süreç ve süzgeçten geçirerek- görüşlerine itibar edilesi bir kişilik üretmesi ise, kanaat önderini herhangi bir seçilmiş liderden daha üstün kılmaktadır (Şimşek ve Fidan, 2005:64).

Elbette seçilmiş ya da atanmış liderlerin kanaat önderi haline gelmesi mümkündür. Ancak bu kimlik görevlerinin doğal sonucu olmaktan çok, görevleri süresince içinde bulundukları toplumda saygınlık kazanmaları ile ilintilidir. Her ne kadar içinde bulundukları topluma katılım suni olsa da, kanaat önderi haline gelmeleri doğal bir süreç ile mümkün olur. Örneğin küçük ölçekli yerleşim yerlerinde görev yapan muhtar, öğretmen ve imamlar zaman içerisinde bu vasfa sahip olabilirler. Mustafa Bakırcı, Giresun ilinde uzun yıllar görev yapmış olan, "Balcı Hoca" lakaplı Hasan Balcıoğlu adlı bir imamı merkezine aldığı çalışmasında; bu kişinin toplumu etkilemesi ve kanaat önderi kimliğine erişirken, bölgede kırk yılı aşkın bir süre görev yaptığından bahsetmektedir (Bakırcı, 2014).

[2] Detaylı bilgi için bakınız: Mattelart, Armand ve Michèle Mattelart, (1998). *İletişim Kuramları Tarihi*. Çev. Merih Zıllıoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yüz yüze iletişimin, akrabalık ilişkilerinin ve yaşlı nüfusun daha yoğun olduğu kırsal kesimlerde klasik anlamda kanaat önderliği geçerliliğini sürdürürken; kentleşmenin, bireyselleşmenin ve genç nüfusun yoğun olduğu yerlerde ise, medya aracılığıyla dolayımlanmış kanaat önderliği tarzı daha yaygındır. Ancak bu dolayımlanmanın da dereceli olduğunu belirtmek gerekir. Yaygın medya aracılığıyla toplumun hafızasında yer edinen ve sözüne itibar edilen kanaat önderleri, görece daha katmanlı bir iletişimsel yapının parçası olurken; sosyal medya ile insanların -özellikle genç nüfusun- saygısını kazanan kanaat önderleri, "toplumun içinden çıkan doğal lider" tanımına daha çok uymaktadır. Yaygın medyada görünür olan kanaat önderlerinin görüşlerinin toplumun tabanına nüfuz etmesinde ikincil bir kanaat önderi devreye girecektedir. Ancak sosyal medya, yaygın medyaya nazaran, daha az dolayımlanmış -daha kişisel ve daha doğrudan katılımcı- bir ilişkiye karşılık gelmektedir.

Robert K. Merton, Lazarsfeld ve arkadaşlarının ortaya koyduğu kanaat önderi tipini, *monomorfik* ve *polimorfik* şeklinde ikili bir ayrımla tanımlamaktadır. Ona göre, monomorfik kanaat önderi tekil ve bütüncül bir alanda kanaatlerini paylaşırken, polimorfik kanaat önderi ise birbirleriyle alakalı olması zorunlu olmayan birçok alanda görüş bildiren önder tipidir (Ulutaş, 2015:41). Dini kanaat önderleri çoğunlukla dini konularda görüş bildirmeleriyle tanınmakla beraber, güncel ve dünyevi (siyasi, kültürel, ekonomi vs.) meselelere dair açıklamalarına da rastlanmaktadır. Ayrıca İslam dininin dünyevi ve uhrevi meseleleri bütün olarak düzenleyen ve inananların hayatında boşluk bırakmayacak şekilde her konuyu kapsayacak biçimde detaylı bir din olduğunun altını çizmek gerekir.

1.1.2. Toplumsal Süreçlerin Temel Belirleyicisi Olarak Kültür

Balığın içinde yaşadığı su gibi, insanlar da kültürel sistemlerin içinde yaşamaktadır. Nasıl ki, bir balık için su kendi gerçekliği ve normalliği ise; bir toplumun üyeleri için de

kültürel yapılar, aidiyet ihtiyacı ve "inşa edilmiş" kimlikler ile birlikte, toplumun ve bireyin gerçekliğini kurgular ve devam ettirir. Bireyler, tıpkı balıklar gibi, kurgunun bilincinde olmazlar. Gerçeklik, eğer onu yaşayanlar tarafından bilinçli bir şekilde "sosyal kurgu" olarak kavranmış olsaydı gerçeklik olmazdı. (Assman, 2018:146)

İnsanlık tarihine eş bir kurgusal sürecin ürünü olan kültürün kendisini gerçeklik olarak kabul ettirmesi, onun, toplumu açıklamaya çalışan bütün kavram setlerinin üstünde ve hepsini içeren bir yapıda olmasını ifade eder. Kültür çalışmaları ve yapısalcılığa yöneltilen eleştiriler ilerde tekrar ele alınacak, ancak burada vurgulanması gereken; kültür kavramsallaştırması, yadsıdığı iddia edilen bütün unsurları hem inşa eden hem de onların üzerinden inşa olan bir etkileşim içinde olmaya işaret etmektedir. Kültür belirleyici olduğu kadar, kendisi de inşa ettiği yapılar ve kimlikler tarafından belirlenmektedir.

Smith, *Mekanın ve Onun Dönüşümünün Temel Biçimleri* adlı kitabında destansı bir mitoloji ile onun "anısal kurumsallaşması" arasında bir farklılaşma olduğunu söyler (Smith, 1999:13-36). Dinler de, mitolojiler gibi, ortaya çıktığı andan günümüze dek toplumsal koşulların, siyasi eğilimlerin ve dönemsel gelişmelerin etkisiyle, kısaca kültürün dönüşümüne uğrarlar. Din ile dinin kurumsallaşması birbirinden çok ayrı yerlerde dururlar. Kurumsallaşma sürecinde din, kültürün egemenliğinde değişime uğrarken; aynı zamanda alt kültürlerin ortaya çıkışıyla ayrışmaya da başlar. En temelde "biz ve onlar" biçiminde ortaya çıkan bu ayrışmalar ilerde detaylandırılacaktır.

Kültürün birleştirici olduğu kadar ayrıştırıcı işlevleri de yerine getirdiğini iddia etmek, kültür kavramsallaştırılmasında kritik bir noktadır. Celestine Bouglé, Hint toplumu üzerine yaptığı araştırmasında, bütün toplumların kast benzeri yapıları içerdiğini söyler. Onun çalışması, katmanlaşmanın, ekonomik etkenlerden ziyade, "kültürel mantığın bir yansıması" olarak görülmesi gerektiğini anlatır (Bouglé 1971; aktaran Smith,

2007:112). Aynı durum ticaret burjuvazisi ile aristokrasinin çatışmasında da gözlemlenebilir. Ekonomik bir güç olarak gitgide güçlenen ve iktidardan pay almak isteyen burjuvazi sınıfı, kültürel olarak (ve kültürün bir parçası olan 'siyaseten') gücü elinde bulunduran aristokrasi karşısında galip gelebilmek için yüzyıllarca mücadele vermiştir. Nihayetinde iktidardan pay alabilmesi, ekonomik gücünden ziyade, kültürel iklimin dönüşümü ve toplumun desteği ile mümkün olmuştur.

Kültürün hem birleştirici hem de ayrıştırıcı işlevlerinin bir arada ele alınması bu çalışmanın çıkış noktasıdır. Kültürün belirleyici olması konumu hem birleştirici hem de aynı zamanda ayrıştırıcı olmasını, yani hem toplumsallaşmayı hem de katmanlaşmayı oluşturan "ikili bir karşıtlık" nosyonuyla hareket etmesini içerir. Kültürün ikili karşıtlıklar kurularak açıklanabileceği fikri ilk olarak Durkheim tarafından ifade edilmiştir. O, "kutsal olan" ile "kutsal olmayan" arasında bir ayrım yaparken, Levi-Strauss'da doğrudan kültürün ikili karşıtlıklar aracılığıyla kavranabileceğini söyler.

Kültürün esas ve tek belirleyici olması ve bu fikir üzerinden toplumun açıklanmaya çalışılması hali hazırda çokça eleştiri almıştır. Durkheim'ın kültür kuramsallaştırmasına getirilen en bilinen itirazlar, failliğin yadsınması ve iktidar ilişkilerinin sürece dahil edilmemesidir(Smith, 2007:142). Bireysel iradenin ve bireyin biricikliğinin görmezden gelindiği, kültürel determinizm olarak adlandırılan yaklaşıma yönelik olarak temellenen bu eleştiriler, toplumun çatışma üzerine inşa olduğunu ve mücadelenin kilit nokta olduğunu vurgular.

Durkheimcı geleneğin önemli isimlerinden biri olan ve Durkheim ile güçlü benzerlikler taşıyan bir üslup ve perspektiften çalışmalar yapan Levi-Strauss, akrabalık ve evlilik meselelerine dair antropolojik araştırmalar yürütmüştür. Levi-Strauss da benzer eleştiri oklarının hedefi olmuştur. Smith, Durkheim'ın kültür kuramsallaştırmasına ilişkin

sorunların çoğunun, Lévi-Strauss'un yaklaşımında yeniden üretildiğini söyler (2007:142).

Bütün bu eleştiriler ışığında, bugün ikili karşıtlıklar üzerinden kültürün açıklanabilmesi için, öncelikle bu karşıtlıkların kültürün belirleyiciliğinin temelinde olduğunu kavramak gerekir. Örneğin bireylerin eylemleri, tutum ve düşüncelerini görmezden gelerek, toplumdaki sınıflaşmayı ve ideolojik mücadeleleri yok sayamayız.

Smith'e göre, Durkheim, eylem, inanç ve duygu biçimlerinin (yani kültürün) failin seçiminden ya da toplumsal dünyayı yorumlamasından çok, ihtiyaçlardan ve toplumsal yapının örgütlenmesinden çıktığını düşünür (2007:27). Sınıflaşmanın ve çatışmanın; kültürün bir araya getirdiği insanların, kültürün kurduğu bir mekanda, kültürel gelişimin getirdiği bir zamanda meydana geldiğini unutmamak gerekir. İnsanlar kabile-köy-şehir-devlet gibi giderek büyüyen ve gelişen bir bütünde; hayatta kalabilmek, temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve daha konforlu bir yaşam sürdürebilmek adına bir araya gelmişlerdir. Bu topluluk olarak yaşama hali belirli bir uzam ve zamanı gerekli kılmıştır. Bir araya gelmek ihtiyaçlardan kaynaklıdır, ancak bir arada yaşamanın mümkünlüğü sadece ve sadece "ortak" bir kültürün kurulması ve devam ettirilmesi yoluyla sağlanabilmiştir. Bu ortak kimlik etnik ya da dini bir temel üzerine inşa olur.

Kültürün uzlaşmacı kavranışına getirilen eleştiriler ilk bakışta haklı ve yerindedir. Ancak bu eleştirilerle birlikte, bütüncül bir kültür tanımlaması yapılabilmesi adına "kimlik" olgusunun öne çıkarılması bütüncül bir perspektif olasılığını doğurabilir.

Assmann kimlik konusunda çok temel bir iddia ortaya atar. Ona göre "doğal kimlik yoktur"(2018:142). Bütün kimlikler bir inşa sürecinin sonunda ortaya çıkmıştır ve hiç kimse, insan olmanın dışında bir kimlikle dünyaya gelmez. Buna cinsiyet, ırk, din gibi aklımıza gelen tüm kimlikler dâhildir. Kültürün temel belirleyiciliği burada da işler.

Kültürün toplumu biçimlendirmesi konusunda bireysel eylemin yadsındığı eleştirisine, Assman doyurucu bir "keşiş" örneği verir:

> *"Kültür ve toplum, insan varlığının temel yapısını, yani indirgenemez temel koşullarını oluşturur. Bizim bildiğimiz insan varlığı ancak kültür ve toplum temeli çerçevesinde mümkündür. İkisini de reddeden keşiş bile, onlar tarafından biçimlendirilmiştir ve onlara yadsıma ile katılır." (2018:143)*

Kültürün indirgenemezliği, onun sahip olduğu niteliklerin ve gücün başka hiçbir kavramda toplanamayacağı ve kültürün yanına getirilen bütün toplumsal kavramların aslında kültürün bir parçası olarak, onun altında yer alması anlamına gelir. Kültürel anlam, etkileşim aracılığıyla dolaşan, ortak dil, ortak bilgi ve ortak anılarda dile getirilen ve kodlanan, bir toplumun "simgesel anlam dünyası" ya da "dünya görüşünü" oluşturan ortak değerler, deneyimler, beklentiler ve anlamlar bütünüdür (Assman, 2018:150). Birey, ideoloji, ekonomi gibi kendi başına derinlikleri bulunan anlamlar, kültür içinde biçimlenir ve sürdürülür. Bu sürdürme sürecinde de sürekli olarak değişime uğrar ve yeniden tanımlanma ihtiyacı ortaya çıkar. Bu bağlamda yeniden doğuş anlamına gelen "Rönesans", yeniden biçimlenme ya da biçimlendirme anlamına gelen "Reform" dönemlerini düşünelim. Bu süreçlerde akla, bireye, topluma, devlete, ekonomiye, politikaya vb. insan hayatına yön veren birçok belirleyici unsura bakış açısı değişmiştir. Bu değişimler ise Assmann'ın bahsettiği ortak anlamların, yani kültürün belirleyiciliği kapsamında mümkündür. Kültürel bir anlam dünyasında temellenmeyen ya da kültürel olarak kabul görmeyen hiçbir düşünce, hiçbir siyasi ya da ekonomik gelişme toplumsal düzeyde yerleşemez. Tepeden inme kararlarla siyasi iktidarların getirdiği devrimlere, temel güdü olan hayatta kalma motivasyonuna rağmen toplumun üyeleri tarafından direnç gösterilmesi bu yüzdendir.

Bir yenilik ya toplumsal düzeyde temellendikten sonra bir ihtiyaç haline gelerek, ya da belirli bir alışma sürecinin sonunda kabul görür. Dolayısıyla ya önce toplumsal talep olmalıdır ya da yeniliğin benimsenmesi için uzun zaman beklenmelidir.[3] "Kültür olarak adlandırabileceğimiz, son derece yavaş, yüzlerce, binlerce yıl süren deneyler sonucu gelişen, güdülerimiz ve inançlarımıza biçim veren ve daha yüksek düzeyler oluşturan; hukuk, özel mülkiyet, tek eşlilik, belli biçimlerde dağıtılmış iş gibi, kesin ve buna bağlı olarak da kısıtlayıcı ve yasaklayıcı biçimlerde ortaya çıkan, son derece seçici ve dışlayıcı taleplerdir." (A. Gehlen, 1961 aktaran Assman, 2018:154-155). Güdülerin ve inançların biçimlendirilmesi, kısıtlayıcı ve yasaklayıcı biçimlerde ortaya çıkması, kültürün "çerçevelendirme" niteliğini açıkça ortaya koymaktadır. Kültür dediğimiz anlam yapıları bütün inanç ve düşünce sistemlerinin çatısını oluşturarak toplumu bütünselleştirir. Aynı zamanda çeşitli kurallara dayalı sınırlar çizip, bir toplumun kültürüne nelerin dahil olup, nelerin dışlanacağını belirleyerek ayrıştırır.

1.2. BELİRLENİM İLİŞKİLERİ

1.2.1. Kültürün Din Üzerindeki Belirleyici Rolü

Bu çalışmanın kapsamında ele aldığımız din olgusunun kültür tarafından belirlenmesi fikri, Durkheim'da da karşılık bulur. Durkheim dini kendi terimleri ile açıklanması gereken kendine özgü bir olgu olarak görür. Toplumsal bağların yeniden kurulmasının Tanrı'ya tapınma için değil, dinin ve ritüelin varoluşu için gerçek bir neden olduğunu savunan Durkheim'a göre, onaylama ihtiyacını ve topluma birlik ve kimlik kazandıran kolektif duyguların ve düşüncelerin düzenli aralıklarla yeniden doğrulanması ihtiyacını hissetmeyen bir toplum olamaz (Smith, 2007:25-26). Din, yaratıcı ile iyi ilişkiler kurma ve bunun sonucunda ödüllendirilme beklentisinden ziyade, toplumsal değerlerin

[3] Yeniliklerin Yayılması Modeli hakkında Nurçay Türkoğlu'nun *İletişim Bilimlerinden Kültürel Çalışmalara* adlı kitabına bakılabilir.

korunması, toplumsal bağların çözülmesinin önüne geçilmesi amacıyla topluluğun dinamiklerine göre şekillenmektedir.

Aynı dinin farklı kültürel yapılara sahip topluluklarda, farklı biçimlerde yaşamasının sebebi de budur. Toplumun inanç yapısı dinin daha üstündedir ve daha derinlere nüfus etmiştir. Tarihsel süreçte din değiştiren etnik toplulukların, terk ettikleri dinin izlerini taşıyan ve kabul ettikleri dinin öğretilerini seçici olarak kabul eden "yeni" bir dine sahip olduklarını görmekteyiz. Türk toplumu buna güzel bir örnektir.

Türkiye özelinde, büyük çoğunluğu İslam dinine mensup olan bir toplum yapısı vardır. Ancak bir dine mensup olmak ile o dinin kurallarına uygun yaşamak arasında tezat görünen bir ilişki mevcuttur. Daha da önemlisi, İslam öncesi dönemde yaygın din olan Şamanizm'in kimi unsurları İslam dini kabul edildikten sonra da toplumsal hayatta varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Tıpkı yukarıda örnek verdiğimiz tepeden inme devrimlerin toplum üyelerince, hayatları pahasına, kabul görmeyişi gibi; yeni bir dini kabul eden toplumun eski dininden tamamen kopmaması doğaldır. Bunun temel nedeni Şamanist öğelerin kültürel kabul görmüş olması ve toplumun değer yargılarına nüfuz etmiş olmasıdır. Her ne kadar İslam dini kesin ve çok detaylı kurallarla mensuplarına sınırlar çizmiş, onlara "cennet" ya da "cehennem" gibi iki sonuçtan biriyle yüzleşeceklerini söylemişse de; gene de etki alanı ve gücü toplumun kültürel yapısının üstüne çıkamamıştır. Büyük ölçüde kabul görürken Şamanizm'in izlerini tamamen silememiştir. Yani önemli olan dinin ne söylediği (ne ile tehdit etiği ve ne vaat ettiği) değil, kültürel kabuldür.

İslam dini, yalnızca cennet vaadi ve cehennem tehdidi ile ölüm sonrası hayata dair bir yapılandırma amacı gütmez. Aynı zamanda içinde yaşanılan hayatı da düzenlemeye çalışır. Durkheim, dinin "sadece bir pratikler sistemi değil, ayrıca, amacı dünyayı açıklamak olan düşünceler sistemi" olduğunu vurgulamıştır (Durkheim 1968:428'den

aktaran Smith,2007:27). Bu çaba, -İslam'ın kendi terimleriyle açıklamaya çalışırsak- insanların nefis terbiyesi (güdülerin kontrolü) yoluyla içinde yaşadıkları toplumda bir arada yaşamanın imkânlarını arar. Dinsel sistemler içindeki sembol ve inanç dizileri, toplumlara dağılmış ahlaki duygular ve ortak kimlik hisleri hakkında bir düşünme ve yoğunlaşma yolu sağlar (Smith, 2007:25). "Müslüman" kimliği bu bağlamda ön plana çıkarılır. Bu kimlik başka bazı dinlerdeki etnik köken ayrımının üstesinden gelmeye çalışarak geniş topluluklara hitap etmekle beraber, her topluluğun içinde farklılaşarak, genişlemiştir. Böylece birbirine hiç benzemeyen ve hatta kimi konu ve durumlarda zıt yönde tavır takınan, ama yine de kendilerinin aynı Müslüman kimliğine sahip olduğunu iddia eden çeşitli topluluklar ortaya çıkmıştır (çıkmaya da devam etmektedir).

1.2.2. Kültürün Kimlik Üzerindeki Belirleyici Rolü

Assman, kültürel bellek ile insan belleğinin dış boyutunu kastettiğini söyler. Kimliklerin toplumsal yaşamın içerisinde şekillendiğini daha önce belirtmiştik. Birey bu kimlikleri kendisi benimsemiş ya da zorla kabul etmiş olabilir, konumuz bağlamında bunun önemi yoktur. Bir şekilde sahip olduğu kimlikleri zihninde belirli bir hiyerarşiye oturtan birey, en üstten alta doğru kimliklerini daha yoğun olarak sahiplenir. Ancak tüm bu süreçlerde bireyin salt özgür iradesiyle hareket ettiğine inanmak hayalperestlik olur. Burada dikkat edilmesi gereken nokta; bireyin hiçbir iradesinin olmaması değil, bireyin içinde yaşadığı toplumla etkileşiminin temel belirleyici olmasıdır. Fakat tek belirleyici demek yanlış olur. Çünkü birey kimlikleri arasında bir hiyerarşi kurarken, hangi kimliğinin en üstte ya da en altta olacağını seçerken özgürdür. Keşiş örneğinde olduğu gibi tüm kimliklerini reddetmesi durumu da muhtemeldir. İki kardeşin aynı kültürel yapı ve süreçlerden geçmelerine rağmen, farklı üst kimlikleri benimseyebilmeleri bu nedenle mümkündür. Kültürel belleği bireyin kapasitesi ve yöneliminden çok, dış koşullar, yani toplumsal ve kültürel çerçevenin koşulları belirler (Assman, 2018:25). Bireysel irade yadsınmaması

gereken kurucu bir öğedir, ancak sahip olduğundan fazla önem atfetmek de toplumsal süreçlerin kurucu rolünü açığa çıkartmaya engel olur.

Kültürün birey üzerinde –özellikle kimlik oluşumu noktasında- etkili olması, bireyin bütün bir hayat kurgusunun şekillenmesinde kültürün başat aktör olmasını sağlamaktadır. Smith, Durkheim'ın yaklaşımındaki bu role "merkezcilik" der. Ona göre sosyal faktörler birey üzerinde merkezi[4] bir etkidedir (Smith, 2007:24). Yeğeni ve öğrencisi olan Marcel Mauss ile birlikte yazdıkları *İlkel Sınıflandırma* adlı eserlerinde, toplum örgütlenmesinin kendi insanlarının etraflarındaki dünyayı görme ve sınıflama tarzını etkilediğini savunmuşlardır (Durkheim ve Mauss, 1963'den aktaran Smith,2007:108).

Bireyin çeşitli kimliklere sahip olması, bir anlamda onun farklı kişilikleri tek bir zihinde ve bedende toplaması anlamına gelir. Hiyerarşik düzenleri içinde bir uyum olmakla birlikte, kimi zaman bireyin kimlikleri birbirleriyle çatışma halinde olabilir. Dolayısıyla bireyin hayat çizgisinde kimliklerin hiyerarşisinde yer değiştirmeler kaçınılmazdır. Bu değişikliklere sebep olan da toplumsal hayatın güncel gelişmeleri içinde bireyin hayat deneyimidir. Kimlik kesinlikle çoğulluk ifade eden bir kavramdır ve başka kimlikleri içerir. Çeşit olmaksızın birlik, başkaları olmaksızın benlik olmaz. Bir yandan çoğulluk içinde öte yandan bu gerçeği büyük ölçüde göz ardı etme normalliği içinde var olmaları kültürel biçimlenmelerin özelliklerindendir (Assman, 2018:145).

Kimliğin çoğulluğuna benzer bir biçimde kültür de çoğul bir anlama karşılık gelir. Tek parça ve homojen bir yapıyı değil, dallara ve alt dallara ayrılan bir bütündür. Bireyin aynı anda birçok kimliğe sahip olması demek, her kimliğinin içinde inşa edildiği ayrı bir

[4] Merkezilik vurgusu, Durkheim'ı izleyen bir isim olan Robert Bellah için de önem taşır. Detaylı bir okuma için Bellah'ın *"Beyond Belief"* adlı kitabı incelenebilir.

kültürel alt sisteme dâhil olması demektir. Assmann'a göre, kültürel sistemler kendi içinde de çok şekilli ve çok sistemlidir. Makro sistem olarak bir kültürün içinde bir dizi alt sistem bulunur (2018:149). Toplumsal düzeyde alt sistemlerin toplamının bir üst yapı olarak, kültür adı altında toplanması; bireysel düzeyde farklı kimliklerin toplandığı bir üst kimliğe karşılık gelir. Üst kimlik bütün kimlikleri içeren, ancak onların toplamından fazlasını ifade eden bir kavramdır.

Kimliklerin kurulmasının temel koşulu olan toplumsallaşmanın nasıl başlayacağı konusu önem arz etmektedir. Assmann, toplumsal ilişkilerin ve kimlik inşasının en önemli unsurlarının, temel güdüleri yerine getirmek açısından, ekonomi ve akrabalık olduğunu iddia eder. Levi-Strauss *Akrabalığın Temel Yapıları* adlı kitabında ilk adımın ensest yasağı ile mümkün olduğunu iddia eder. Bu yasak sayesinde, temel bir güdü olarak çiftleşme ve üreme ihtiyacı duyan insanlar, bu ihtiyaçlarını aile üyelerinin dışında kalan insanlarla gidermek zorunda kaldılar. Böylece toplumsallaşmak ve -ailenin bir dış halkası olarak- bir toplumun içinde yaşamak zorunda kaldılar. Aileler arasında kadının "değiş-tokuş" edilmesi sonucu toplumsal hayata katılımın, dolayısıyla da kültürün temelleri atılmış olur. Strauss'a göre insanlar ensest tabu nedeniyle, eşleşme arayışında toplumsal olarak girişken olmaya zorlanır (Smith,2007:143).

1.2.3. Dinin Kimlik Üzerindeki Belirleyici Rolü

Günümüz modern toplumlarda elbette toplumsal hayata katılım çok daha erken yaşlarda, okul gibi kurumlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Ancak İslam temelli kültürel toplulukların (cemaatlerin) toplumsal hayata katılım noktasında, ilkel topluluklara benzer bir cinsiyet temelli süreci sürdürdüğü söylenebilir. Mahrem-namahrem ayrımı toplumsallaşma noktasında kesin bir sınır çizer. Bu sınır doğrultusunda mahrem alanına giren bireyler (birinci derece aile) ile doğrudan iletişim mümkünken, namahrem olarak

dışarda kalan (aile dışındaki tüm karşı cins) insanlar ile etkileşim uygun görülmeyen bir davranıştır. Bu sınırı aşmanın tek yolu evliliktir.

Toplumsallaşmanın izin verildiği mahrem sınırları içindeki insanlarla etkileşimin kurulduğu ve sürdürüldüğü ana eylem ise ritüellerdir. Ritüel kavramının içine yalnızca ibadetler değil, farklı cemaatlere özgü ayinler de dâhildir. İbadetlerde büyük ölçüde bir uzlaşı ve ortak eylem varken, ayinler noktasında cemaatler arası çatışmalara sebep olabilecek ölçüde farklı ve zıt uygulamalar olabilmektedir. Ancak asıl motivasyonu sağlayan ayin ya da ibadetin biçimi değil, amacıdır. Amaç dinin emrettiği kutsal görevi yerine getirmenin ötesinde, toplumsallaşmaktır. Durkheim, toplumların, kutsal olana tapınma gereksinimini yerine getirmek için düzenli olarak bir araya geldikleri ritüellerin, insanları birbirleriyle yakınlaştırarak bir araya getirdiğinden, toplumu bütünleştirmeye yardım ettiklerini söyler. Müziğin, şarkıların (ve büyülerin) yardımıyla bunlar kolektif "duygusal heyecan" ya da "kolektif coşku" ortaya çıkarır. Bu, güçlü bir grup aidiyeti duygusu sağlar (Smith,2007:26). Buna örnek olarak "cuma namazı" verilebilir. Günde beş defa, her gün yerine getirilmesi kesin olarak emredilen namaz ibadeti içerisinde, haftada bir defaya mahsus olmak üzere toplumun bir arada yerine getirmesi şart olan tek namazdır. Ayrıca namaz öncesi, gene yerine getirilmesi şart olan ve her hafta farklı bir konuda olmak üzere, toplumsal mesajlar toplumun üyelerine iletilir. Diğer namazların bir arada kılınması teşvik edilmekle beraber, şart değildir. Fakat cuma namazının istisna olan noktası yalnız olarak yerine getirilememesidir. Bunun sebebi haftalık olarak aynı bölgede yaşayan insanların bir araya gelmesinden başka bir şey değildir. Durkheim'ın dile getirdiği kolektif coşkunun cuma namazları sonrasında ortaya çıkışına dair pek çok örnek gösterilebilir. Genellikle dini hayatı ilgilendirdiği düşünülen siyasi kararlara itiraz ya da savaş gibi durumların protesto edilmesi gibi amaçlarla cuma namazı sonrasında bu tür eylemler gerçekleştirilir. Ayrıca duygusal heyecanın yükseltilmesi adına, cuma namazları öncesinde verilen toplumsal

mesajlar, topluluğun eylemliliğe geçmesinde çok etkilidir. Assman, "Ritüeller bir grubun kimliğini sürdürmesi için vardır. Katılımcıların kimliklerine ilişkin bilgileri edinmelerini sağlar. Grubun kimliğini kurar ve yeniden üretirler. Her yerde ortaya çıkan Düzensizlik ve çürüme eğilimine karşı düzen ritüel yoluyla korunmalı ve yeniden üretilmelidir." der (2018:152).

Bunun gibi birçok örnek göstermektedir ki, din olgusu toplumsal hayata katılımda ve toplumun üyeleri ile etkileşimin sürdürülmesinde önemli bir etkendir. Durkheim, *Dini Hayatın Temel Biçimleri* kitabında, büyük ölçüde Avustralya Yerlilerinden toplanan etnografik verilere dayanır. Bununla birlikte, çalışmasının çağdaş yerleşimlere geniş ölçüde uygulanabilir olduğunu savunur. Bu yerleşimler, küçük ölçekli toplumlardan daha karmaşık olabilirlerdi, ama dinin temel rolü aynıydı (Smith,2007:26). Bu rol bireyleri toplumsallaştıran "biz" kimliğini kurmaktır. Kültürün iki yönü, yani kuralcı ve anlatısal, yönlendirici ve nakledici yönü bireylere "biz" deme imkânı veren kimlik ve aidiyet temellerini yaratır (Assman, 2018:23). Biz-onlar ayrımının yanı sıra, ayrımı kuran diğer şeyler "özellikle kutsal olan ya da kutsal olmayan, saf ya da saf olmayan, arkadaşlar ya da düşmanlar, hoş olanlar ya da hoşa gitmeyenlerdir (Durkheim ve Mauss,1963 aktaran Smith,2007:109).

Biz kimliğinin kurulması için "biz"e tarihsellik vermek zorunludur. Halbwachs'a göre, grup geçmişini değerlendirdiğinde aynı kaldığını hisseder ve zamandaki kimliğinin bilincine varır. Her dinin tarihsel göçlerin, ırkların ve kabilelerin kaynaşmasının tarihi ya da büyük olayları, savaşları, kuruluşları, onları deneyimleyen toplumların kökeninde bulabileceğimiz keşifleri ve reformları az ya da çok sembolik biçimlerle yeniden ürettiğini söyleyebiliriz (Halbwachs, 2017:166-173). Tarihsel bir kökene dayandırmak, sembolik yeniden üretimi mümkün kılan temeli oluşturur. Böylece Assmann'ın sözünü ettiği "ayinlerin tekrarlama ve canlandırma işlevleri" devreye girerek, toplumsal

bütünlüğün geçmişten devralınan ve geleceğe devredilen anlamlar bütünü korunmuş olur.

Süreklilik konusunda Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni* kitabında, etnik kökene süreklilik vermenin en etkin aracının din olduğunu söyler (2002:101-127). Çalışmasında Yahudileri inceleyen Assmann ise, onların, "ilkçağdaki diğer etnik gruplar gibi, kim olduklarını unutmamalarını ve diğer etnik grubun içinde erimemelerini; Babil sürgünü sırasında, anlatılarda var olan normatif ve formatif benliklerinin geride kalan anılarına, etnik kimliklerinin temeline tüm güçleriyle sıkı sıkıya sarılmalarına borçlular" der (Assman, 2018:167).

Dinin kimliği inşasında sembolik anlamlara önem veren Robert Hertz ise evrensel bir duruma dikkat çeker. *Ölüm ve Sağ El* adlı kitabında; "Neden kutsal taraf değişmez bir biçimde sağda ve kutsal olmayan sol taraftadır?" diye sormuştur (Hertz, 1960 aktaran Smith,2007:111). Bu durum büyük dinlerin tamamında aynı şekilde gelişmiştir. Muhafazakârlığın her zaman "sağ" sembolü ile özdeşleşmiş olması "sağcılık" adı altında bir ortak kimliği inşa etmiştir.

1.3. KÜLTÜREL KİMLİĞİN KURULMASI

1.3.1. Toplumsal Süreçlerin Kurucusu Olarak Kimliklerin İnşası

Kültürün kimlikler üzerindeki kurucu işlevini tam olarak anlayabilmek için, kimlik meselesini biraz daha derinleştirmemiz gerekiyor. Kimlik, Assmann'a göre bir bilinç sorunu, daha doğrusu kişinin kendi hakkında bilinçsizce oluşan algılayışının bilince çıkmasıdır. Bu hem bireysel hem de toplumsal düzeyde geçerlidir (2018:139). Bireylerin kendileri ve çevreleri hakkında öğrendikleri, deneyimledikleri bütün bilgi birikimleri kimliklerini oluşturan parçalardır. Bu parçaların her biri kendi içinde anlamlı olmakla beraber, bir bütün olarak kimliği oluştururken bağlamlarından kopup yeni anlamlara bürünürler. Ortaya çıkan her anlam farklı bir kimliğe işaret eder.

Bireyin bir gruba ait olduğunu hissetmesi, farkına varması -kimliğin bilince çıkması-, o grubun kimliğine katılım için yeterli değildir. Aynı zamanda kimliğin açıkça ilan edilmesi, yani eyleme dökülmesi gerekir. Gruba katılmadan, yalnızca gözlem yoluyla kurulan aidiyet fikri, kimlik anlamına gelmez. Bir dayanışma ve aidiyet duygusunun, biz bilincinin ortaya çıkmasıyla ve üyeliğin ortak eylemliliğe dökülmesiyle mümkündür. (Assman, 2018:143)

> *Kültürün, yasaları ve yasaklarıyla, normları ve kurumlarıyla, kuralları ve anlamlarıyla simgesel anlam dünyasına uyum sağlamak, içe ve dışa karşı, "dünyaya" ve "kendine" karşı mesafe koymak demektir. İnsan kültürün kurumlarına uyumuyla, güdülerin yerine getirilmesi zorunluluğuna doğrudan bağımlı olmaktan "kurtulur" ve bunun sağladığı ivme ile özgür kararlara bağlı eylemleri, diğer deyişle kimliği mümkün kılan bir "şuur alanı" kazanır. (Assman, 2018:147)*

Assman, kimlik olgusunu -kültür tanımlamalarında sıklıkla kullanılan bir yöntem olarak- "ikili karşıtlık" kurarak açıklar. Bu karşıtlık, "ben" ve "biz" kimlikleridir. Ben kimliği bireysel ve kişisel kategorileriyle, biz kimliği ise ortam kimlik kavramıyla açıklanır. "Ben" kimliğini ise "bireysel kimlik" ve toplumsal kimlik" olarak yeniden ayırır. İlk bakışta anlamlı gelmeyen bu kavramların farklarını ortaya koymak gerekir.

"Bireysel kimlik", bireyin doğuştan kazandığı kimliktir. Ancak bu onun "doğal" olduğu yanılmasını yaratmamalıdır. Bireyin fiziksel varlığı, kendisi hakkında bilince çıkarılan algısı ve onun "indirgenemezliğidir". Bu bağlamda birey benzersizdir ve yeri bir başka bireyle doldurulamaz (Assman, 2018:141). Bireyin kendisini özdüşünümsel olarak tanımlaması, bu tanımın kültüre dayanmadığı anlamına gelmez. Bireyin yaşı, cinsiyeti, boyu, kilosu gibi; kendini tanımlamada kullandığı özelliklerinin toplamıdır.

“Toplumsal kimlik” ise, bireyin, toplumsal hayata katılımı sonucu, toplumsal süreçler içinde yüklendiği roller, özellikler ve yetkilerdir. Bu aşamada bireyin indirgenemezliği değil, toplumun bir üyesi olarak benimsediği tutum önemlidir. “Bireyin cezai ehliyete sahip olması ve sosyal kabul görmesine dayanır.” (Assman, 2018:141). Bireyin nerede ikamet ettiği, hangi okullara gittiği, hangi işlerde çalıştığı gibi hayat sosyal deneyimlerinin birey üzerindeki etkilerinin toplamıdır.

Bireysel kimlik ve toplumsal kimlik, “ben” kimliğinin iki boyutudur. Bireysel kimlik bireyin kendini tanımlamasına dayanırken, toplumsal kimlik ise bireyin toplumun bir parçası olarak tanımlanmasıdır.

1.3.2. Kimliğin Kültürel Boyutu: “Ortak Kimlik”

Bu çalışmanın temel temalarından biri olan “ortak kimlik” ise toplumsal kimlikten daha fazla anlamı içerir. “Ortak kimlik, bir grubun yarattığı ve üyelerinin özdeşleştiği imgedir. Kendini bu kimlikte tanımlayan bireylerin varlığı ölçüsünde vardır.” (Assman, 2018:142). Ortak kimlik, bireylerin bilinçli bir biçimde tercih ettikleri, zaman içerisinde terk edebildikleri simgesel sosyal yapılarda ortaya çıkar.

Ayrımı daha iyi açıklayabilmek için bir örnek vermek gerekirse; “erkek” kimliğini düşünebiliriz. Bireysel kimlik bağlamında erkek olmak, doğuştan erkek cinsel özelliklerine sahip olmaktır. Toplumsal kimlik bağlamında erkek olmak, toplumsal yaşamda erkeğe biçilen roller, erkek olarak toplum içindeki eylemlerin biçimlenmesi, “adam olmak” gibi unsurları içerir. Ortak kimlik bağlamında erkek olmak ise, bir erkek hareketinin parçası olmak, erkek olmak üzerine ortak düşüncelere sahip insanlarla bir araya gelmek ve bu kimliği kurma ve yaşatma noktasında etkin bir tutum sergilemek anlamına gelir. “Biz” kimliği olarak erkeklerin aidiyet duygusuyla ortak anlamları benimsemesi ve grup olarak dönüştürmeye çabalamasıdır.

"Ortak kimlik olarak adlandırdığımız sosyal aidiyet bilinci, ortak bir dilin konuşulması ya da daha genel bir ifade ile ortak bir simgesel sistemin kullanımı ile ulaşılan ortak bilgi ve belleğe katılıma dayanır. Burada önemli olan kelimeler, cümleler ve metinler değil; gelenekler, danslar, örnekler, işlemeler, giysiler ve dövmeler, yeme ve içme, anıtlar, resimler, coğrafyalar, yol ve sınır işaretleridir. Ortaklığı belli eden her şey gösterge olarak kabul edilebilir. Dilin araçsallığı değil, simgelerin işlevi ve gösterge yapısı önemlidir. Simgelerle gösterilen bu ortaklığın tamamını "kültür" daha doğrusu "kültürel sistem" olarak adlandırmak istiyoruz." (Assman, 2018:149)

Kimliklere dair bu ayrımlarla ilgili olarak unutulmaması gereken ortak nokta, hepsinin inşa edilmiş olmasıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, doğal kimlik yoktur. Doğuştan gelen özelliklerimiz bile, ancak bir kültürel yapı içinde büyürken şekillenir. Assmann, bu kültürel biçimlenmeye aykırı olan şeylerin diğer kültürler ve çocuklar olduğunu söyler (2018:146). Ona göre, çocuklar kültürün içine doğan ama henüz o kültürle kaynaşmamış olan "körpe barbarlardır". Kültürel kuralları hiçe sayarlar ve güdülerine göre hareket ederler. Büyüdükçe kültürel kodları öğrenerek kimlik kazanmaya başlarlar. Başka bir anlamda "medenileşirler".[5]

1.4. KİMLİĞİN İNŞASI İÇİN KURULAN AYRIMLAR

1.4.1. Kimlik İnşasında Biz - Onlar Ayrımı

Her kültürel yapı kendi merkezi bakış açısından diğer kültürleri tehdit görme eğilimindedir. Kültür, diğer kültürlere karşı savunulmalı, sahip çıkılmalı ve sonraki kuşaklara aktarılmalıdır. Topluma tarihsellik verme çabasının sebebi budur. Bu çatışma

[5] Kültür, kimi ilk dönem tanımlarında medenileşme ile eş görülmektedir. Cahil ya da kaba görülen insanlara "kültürsüz" denmesi bu yüzdendir.

hali makro yapının içindeki alt-kültürler için sürekli devam eder. Bu nedenle "biz-onlar" ayrımı sürekli olarak yeniden üretilir.

Erikson, sapmanın insanları ortak değerlere karşı daha uyanık kıldığını söyler. "Sapma" fikri aracılığıyla, sapkınların cezalandırılması toplumsal bağları sıkılaştırır ve kültürel değerler yüceltilir. Dolayısıyla otorite tarafından gerçekleştirilen ceza eylemleri meşrulaşır. Kültürel yapıya (devlet, din gibi unsurlarına) yönelik "bölücü" eylemlere verilen cezaların sert olmasındaki asıl amaç, tehlikenin bertaraf edilmesi değil, toplumun üyelerinin sadakatlerinin artırılmasıdır. "Bu perspektiften, zulümler, topluma yönelik bir nesnel bir tehlikenin kontrolünden çok, bütünleşmeye yönelik toplumsal ve kültürel gereksinimler ile ilgilidir." (Smith,2007:129-130). Devletin merkezi otoritesini sarsma tehdidi içeren eylemlerde olduğu gibi, dinin otoritesini zedeleme tehlikesi içeren eylemler de sert tepkilerle karşılanır. Bu açıdan, "biz"in korunması için "onlar"a yaklaşan toplum üyelerinin cezası şiddetli olmalıdır.

> *"Hiçbir şey insanları düşman bir çevreye karşı olabileceğinden daha sıkı birleştiremez. İç politikadaki sorunları aşmanın en iyi yolu saldırgan bir dış politika izlemektir." (A. D. Smith, 2002:65-68)*

Assmann, "kültürün asıl sınır koyucu anlamı, bir şeyi özellikle "ötekilerden farklı" ve onlara hiç dahil olmadığını belirtmek için yapmaktır" der. Bunu örneklendirirken kullandığı dini "sakal" simgesi çalışmamız açısından verimlidir. Ona göre, sakal biçimi, yenilikçiler (ılımlı islamcılık gibi) farklı yaptıkları için, muhafazakârlar (radikal islamcılık gibi) tarafından inançlı olmanın en yüksek göstergesi olarak kabul edilen sembollerdir (2018:165).

Kültürel yapıya yönelik yaklaşan tehditlere karşı, zorunlu olarak daha güçlü bir aidiyet bilinci gereklidir, bu bilinç asıl ifadesini ise "sınır koyucu" sembollerde bulur. Bu sembollerin görünür olması ve kimliği yansıtması önemlidir. Assmann bu durumu

"kontra-farklılaşma" kavramıyla açıklar (Assman, 2018:166). Dini alt gruplarda (cemaatler) bu semboller oldukça yaygındır. Birbirlerini sıklıkla din dışı olmakla itham eden bu gruplarda en yaygın görünen farklılaştırıcı semboller takkelerdir.[6] 25 Kasım 1925 tarihli Şapka Kanunu'nun çıkarılmasındaki temel neden de budur. Neredeyse her dini cemaatin ayrı bir takke ya da sarık kullanması, biz kimliğini kurarken farklılaşma ihtiyacına karşılık gelmektedir. Cemaat üyeleri bu semboller sayesinde kolaylıkla kendilerinden olan – öteki cemaatten olan ayrımını yapabilmektedir. Şapka devriminin amacı da devletin, bu alt kimlikleri de saf dışı bırakarak, vatandaşlarını tek bir millet kimliği etrafında toplama isteğidir.

1.4.2. Kimlik İnşasında Formatif - Normatif Ayrımı

Bu çalışma çerçevesinde kullanılması uygun görünen son ikili karşıtlığımız ise, Assmann'ın ortaya koyduğu "formatif" ve "normatif" kavramlarıdır.

> *"İletişimsel alışverişin temeli, günlük yaşamın işleyiş kurallarını oluşturan değerler ve normlardır. Bu işlevleri "normatif" kavramı altında incelemek istiyoruz. Normatif metinler "ne yapmalıyız" sorusuna cevap verirler. Kimliği garanti eden bilginin diğer işlevlerini "formatif" kavramı altında topluyoruz. Formatif metinler "biz kimiz" sorusuna cevap verir. (Normatif) Bilgelik, yaşam biçimlerini (gelenek ve görenekleri) yaratır ve temellendirirken; (formatif) mit yaşamın anlamlarını verir. Bilgelik gündelik biçimlerde dolaşımdayken, mit törensel iletişim ile ilgilidir." (Assman, 2018:152)*

Bu ayrıma göre kültürel değerlerin yansıtıcısı olan anlatılar sınıflandırılabilir. Kültürel kimliğin gündelik hayattaki davranışlarımızı nasıl biçimlendirdiğini anlamamıza

[6] Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 2002 tarihli "İrticai Örgütlerin Tehdit Değerlendirmesi" adlı raporunda cemaatlerin benimsedikleri giyim tarzları detaylı şekilde ele alınmıştır.

yarayan normatif kavramına en güzel örnek masallardır. Bu metinler, çocukluktan itibaren içinde bulunduğumuz kimlik oluşumu sürecinin en başında, bize kültürel sınırları çizerler. Toplumun uygun gördüğü ve yasakladığı fikir, tutum ve davranışları aşılar. Masallar, bu yönüyle, "körpe barbarların" kültüre uyumu için temel metinler haline gelirler.

Kültürün tarihsellik iddiasını desteklemek adına, grubun köklerinin nereye dayandığı, grubun nereden geldiği ya da şu anda nerede durdukları, kısaca kim olduklarını açıklayan formatif metinlere en güzel örnek ise türkülerdir. Türküler genellikle geleneklerin taşıyıcısı olmakla beraber, asıl işlevleri topluma özlerini oluşturan kimlikleri hatırlatmaktır. Toplumun kim olduğunun sürekli olarak hatırlatılması, günümüzde iç içe geçmiş olan kültürlerin -bizim kültürümüz ile onların kültürlerinin- ayrıştırılması açısından rehberlik görevi görür. Yukarıda değindiğimiz, Assmann'ın Yahudilik hakkındaki inceleme tarzı, İslamiyet açısından da uygun olabilir. İslamın kutsal kitabı Kuran ve onun yorumlaması olan tefsir metinleri, gündelik hayatı düzenleme açısından oldukça kapsamlı ve detaylı bir dile sahiptir. Doğumdan ölüme kadar, hemen hemen her konuda ne yapılması gerektiği açıklanmıştır. Ayrıca güncel gelişmeler karşısında ortaya çıkan yeni sorunların çözümü için sürekli yeni tefsirler de yazılmaktadır. Ayrıca peygamberlerin ve ilk takipçilerinin hayatlarının destan, ilahi ya da roman tarzında yorumları da üretilmektedir. Tüm bu çabalar, Müslüman kimliğinin tanımlanması, korunması, güncel tutulması ve Müslümanların neler yapması ve nelerden uzak durması noktasında uygulamaların kontrol altında tutulması içindir.

Ancak dinin kültürün bir parçası olarak bütünleştirme ve sapmayı önleme çabası, radikal düşünce ve uygulamaların doğmasına engel olamaz. Assmann'ın "kanon" kavramıyla açıkladığı bu durum, "yabancı ya da önemsiz olarak nitelendirilen her şeyin dışlanması, normatif ve formatif olarak anlamlı bulunan her şeye dini boyut, yani

bağlayıcılık ve dokunulmazlık özelliklerinin kazandırılmasıdır" (2018:169). Kültürel süreçler içerisinde sürekli bir değişim halinde olan birey ve toplum yapısı, dinin yaptığı kutsal olan ile kutsal olmayan ayrımından sapmalara neden olabilir. Bunun temel nedeni günümüz toplumlarının içe kapanık olmaması ve diğer kültürlerle entegre ve iç içe geçmiş halde yaşamını sürdürmesindendir. Hakim kültürün etkinliği azalırken alt kültürler güçlenip, çeşitlenir. Kutsal olan değerlerin sulanması ve kutsal olmayan öğelerin kutsallaştırılması sonucu doğar. Kanonlaştırma denen bu durum dini alt grupların, makro yapıdaki din ile bağlarının zayıflamasına, düşünce ve uygulamalarda dini ve din dışı unsurların birbirine girmesi ile sonuçlanır. Dini cemaatlerin gündelik ve törensel (dini) yaşamlarındaki farklılıkların, bazen birbirlerinin tam zıttı yönde değişmesinin ve kutuplaşmasının nedeni budur. Cemaat önderlerinin giderek "üstünleşmesi" ve kendilerine duyulan saygı ve sevginin giderek tapınma noktasına dönüşmesi, ibadet kabul edilen günlük hayatın[7] kutsallaşması gibi örnekler çoğaltılabilir.

1.5. CEMAAT VE DİNİ KİMLİK

1.5.1. Dinin Gayrı Resmileşmesi Sonucu Ortaya Çıkan Sosyo-Kültürel Oluşumlar: Cemaatler

Bu kısımda cemaatler meselesinin bir miktar daha üzerinde durulmasında fayda var. Assmann, "Dünyadaki etnik, kültürel ve dile dayalı oluşumların çoğunluğu hala bir ölçüde "doğal" biçimdedir. Kuşkusuz artık kabile kültürlerinde değil modern devletlerde yaşayanların sayısı çok fazladır. Ama hala devletlerden çok kabile kültürleri mevcuttur."(2018:153) der. Modern devletlerin ürettiği kültür politikaları, yerel kültürlerin gücünü karşısında her zaman başarılı olamaz. Yapay bir çaba ve zorlama ile üretilen kültürün, uzun zaman içinde yoğrulan ve insan müdahalesinden ziyade,

[7] İslam inancına göre ibadetlerini yerine getiren bir Müslüman, normalde herhangi bir sevabı ya da günahı olmayan günlük sıradan eylemlerinden -yürümek, uyumak, yemek yemek vb.- de sevap kazanır.

toplumların doğal evrimi sonucu ortaya çıkması bağlamında "doğal" olan yerel kültürler karşısında başarısız olması normaldir. 1924 yılında kurulan T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, devlet adına dinin kontrol altında tutulması amacıyla kurulmuştur. Ancak bu kurumun faaliyete başlaması yeterli görülmemiş, bir sonraki yıl tekke ve zaviyelerin kapatılması için bir kanun çıkarılmıştır.[8] Böylece dinin kontrolü için bir devlet birimi kurulmuş ve devletin kontrolü altında olmayan dini oluşumlar "resmi olarak" ortadan kaldırılmıştır. Fakat hukuki düzenlemeler kültürel yapıların lağvedilmesi için yeterli değildir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kapatılan bu oluşumlar, aradan neredeyse yüz yıla yakın bir zaman geçtikten sonra bile, varlıklarını sürdürmektedir. Üstelik devlet tarafından "yasadışı" olarak atfedilmemek adına resmi kimlikler edinmişlerdir. Çoğunlukla dernek ya da vakıf adı altında toplanan cemaatler, siyasi iklimin kendilerine yönelik olarak sertleşmesi ya da yumuşaması gibi gelişmeler karşısında sürekli olarak kabuk değiştirerek, günün şartlarına uyum sağlamayı başarmıştır.

> *"...insan topluluklarının "doğal" büyüklüğünü çok aşan politik örgütlenme biçimlerinin yaratılması ile… kültürel biçimlerin simgesel anlam dünyası, artık sadece gündelik yaşam ve çevreyi aşarak iletişim ve etkileşim gibi en temel antropolojik işlevler olan sosyal kurumları, yaratmakla yetinemez, bunlara ek olarak son derece istikrarsız olan politik oluşumları istikrara kavuşturmak ve az-çok heterojen çok sayıda sosyokültürel oluşumları entegre etmek görevini de üstlenir. Kültürel bilgi artık ebeveynler ve ilkel sosyal yapılar tarafından değil, kurumlar tarafından yönetilir ve iletilir hale gelir." (Assman, 2018:154)*

Yukarıda değindiğimiz, Hindistan'daki kast sistemini inceleyen Bouglé, toplumsal katmanlaşmanın, ekonomik güçlerden ziyade, kültürel güçlerin çatışmasının sonucu

[8] 30 Kasım 1925 tarih ve 677 sayılı kanunla tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması kabul edilmiş ve birtakım unvanların kullanılması yasaklanmıştır.

olduğunu söylerken, bu durumun, tüm toplumlarda geçerli olduğunu vurgulaması; bu örneğin, Müslüman toplumları ya da ülkeleri açıklamak için kullanılabilme olasılığını içerir.

1.5.2. Medyatik Dini Kanaat Önderleri: Star Hocalar

Türkiye özelinde cemaatlerin yapısının çok katmanlı olduğunu söylemek abartı olmaz. Cemaatin her bireyi söylemsel olarak eşit kabul edilir. Ancak cemaat liderinden tabana doğru bir hiyerarşinin varlığı, dışardan bir gözle bile görülebilir. Ara katmanlarda kimlerin yer alacağı ise, cemaatin kendine özgü yapısı içinde karmaşıklaşır. Kimi zaman liderin doğrudan öğrencileri ve yakın akrabalarından oluşan üst katmanlar, kimi zaman da cemaat içinden *star hoca*ların çıkması gibi durumlar ile çeşitlenir.

Çalışmanın analiz birimlerinden birisi olan, "Cübbeli Ahmet" adıyla tanınan Ahmet Mahmut Ünlü, bu duruma çarpıcı bir örnektir. Cemaatler çoğu zaman kurucu lider ve mevcut liderlerin adıyla tanınırken; İsmailağa Cemaati'nin bir mensubu olan Ünlü, cemaatin lideri olan Mahmut Ustaosmanoğlu'ndan daha tanınır hale gelmiştir. Üstelik ulusal düzeyde tanındıktan sonra, hangi cemaate üye olduğu önemsizleşmiş, artık dini bir kanaat önderi kimliğine bürünmüştür. Elbette bunun temel nedeni medyayı etkin olarak kullanmasındandır.

Ayrıca her cemaatin kendisini ya da liderlerini "dinin asıl temsilcisi" olarak gördüklerini söylemek abartı olmaz. Bu durum her zaman açıkça dile getirilmese bile, çoğunlukla cemaatin lideri "İslam'ın yeryüzündeki temsilcisi" olarak kanonlaştırılır. Diğer cemaatlerin onaylanmaması ya da din dışı olarak tanımlanmasının kökeni bu görüşte yatar. Weber'in etnik gruplara dair tespiti durumu açıkça ortaya koymaktadır: "Tüm etnik farklılıkların ardında bir ölçüde doğal olarak 'seçilmiş halk' düşüncesi yatar." (Weber,1947 aktaran Assman, 2018:162)

Barthes'a göre, burjuvazi, kendisinin burjuvazi olduğu gerçeğini saklar ve böylelikle "mit" üretir, devrim ise kendini açıkça devrim olarak duyurur. Ve böylelikle burjuvazinin mitini ortadan kaldırır (Barthes, 1973'den aktaran; Smith, 2007:154). Bu tanımlama, çalışmamızda; din burjuvazisi olarak adlandırabileceğimiz, cemaat liderleri ve üst katmanlarda yer alan kişilerin "keramet gösterme" eylemlerine karşılık düşer. Peygamberlerle görüştüğünü iddia edenler, hastalıkları iyileştirenler gibi örnekler, cemaatlere, günümüzde bile, hala çokça taraftar toplamaktadır. Bu gibi doğaüstü yeteneklerin varlığına karşı olan dini görüşlerin devrimci nitelikte olduğu söylenebilir. İhsan Eliaçık'ın herhangi bir açıklaması olmamakla birlikte, lideri kabul edildiği Anti-kapitalist Müslümanlar Hareketi'nin bir diğer adının "Devrimci Müslümanlar" olması, tesadüfi değildir.

Merkezi devlet yapısının dini kontrol etme çabası karşısında, dini grupların, dönem şartlarına ayak uydurarak, varlıklarını devam ettirme ve büyüme amaçlarını gerçekleştirmede medya da yaygın olarak kullanılmaktadır. Özellikle yerel medya bu amaca daha iyi hizmet etmektedir. Yerel ya da bölgesel radyo ve televizyonlar, büyük dağıtım kanallarına dâhil olmayan küçük çaplı dergiler; hem merkezi devletin fazla gözüne batmadan, hem de grubun hâkimiyet alanında üyeleriyle daha etkin ve samimi bir ilişki kurmalarında daha etkilidir. Gelirlerinin çoğu bağışlara dayanan bu gruplar için yerel medya olanakları daha düşük maliyetli olmaları açısından da elverişlidir.

Ancak internetin getirdiği olanaklar -düşük maliyet, hukuki denetimin zayıf olması ve coğrafi sınırlardan bağımsızlık gibi avantajlar- ile birlikte cemaatlerin internet radyosu, internet televizyonu ya da blog tarzı internet sitelerini kullanımları, yeniliklerin benimsenmesi noktasında daha geride duran muhafazakâr kesimlerin katılımını hızlandırmıştır. Böylece star hoca olgusunun da temelleri atılmaya başlamıştır.

Günümüzde dini kanaat önderlerinin etkinlikleri büyük ölçüde medya ile ilişkilerine bağlı olarak büyümektedir. Medyaya mesafeli olmakla birlikte, kendi cemaat yapıları içinde itibarı yüksek olan liderlerden bahsetmek mümkündür, ancak bu kişilerin kanaat önderliği vasıflarının, medyayı kullananlara oranla gitgide azaldığı söylenebilir. Dini hassasiyetleri olan insanlar giderek medya aracılığıyla aşina oldukları isimlere daha çok güvenmeye, onların görüş ve davranışlarını daha çok benimsemeye meyillidir.

2. YÖNTEM: AMAÇ, KAPSAM, ÖRNEKLEM…

Bu çalışmanın kapsamında ele alınan dini kanaat önderlerinin yeni medya aracılığıyla ürettikleri içerikler, yaygın medya üzerinden yaptıkları yayınlardan farklı anlamlar üretmektedir. Geleneksel medya aracılığıyla hayatımızda yer edinen bu kişilerin kurguladıkları söylem ile sosyal medya üzerinden inşa ettikleri söylem arasında farklılaşma görülmektedir. Bu farklılaşmayı tüm boyutları ile ortaya koyan bir çalışma yapılabilmesi için ise, öncelikle bu söylemlerin ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışma, bu ve bunun gibi araştırmalara dayanak sağlayacak bir veri ortaya koymaya çalışmaktadır.

Bu bağlamda, çalışmanın hem kendi bulgularını ortaya koyabilmesi hem de başka çalışmalara kaynak sağlayabilme potansiyeli içerebilmesi amacıyla içerik çözümlemesi yöntemi tercihi edilmiştir. Yıldırım'a göre, içerik analizi nicel verilerle, eleştirel çözümleme için sağlam bir temel oluşturabilen bir yöntemdir (B. Yıldırım, 2015:149).

Bu yönüyle bir yüksek lisans tezi olan bu çalışma, başlangıç aşamasındaki bir akademisyen için yöntembilimine uygun bir giriş olacaktır. Çiler Dursun, 1980 - 2013 yılları arasında yayınlanan lisansüstü tezlerin büyük çoğunluğunun içerik çözümlemesi yöntemini kullandığını saptamıştır (2004:104).

"İçerik analizi, belli kurallar ve sistematik içinde toplanan verilerle yapılacağından, araştırmacıya özgür bir yorumlama hakkından çok, kontrollü bir yorumlama çerçevesi sunar. Burada kontrolü sağlayan şey konu hakkında toplanan nicel verilerdir" (Yıldırım, 2015:122). Bu nedenle nicel verilere dayanan çalışmaların temellendirici bir işlevi vardır.

Çalışmanın evreni, din temalı medya kuruluşlarından ve din temalı dilimlere de yer vererek karma yayın yapan mecraları kapsamaktadır. Bu durumda geriye kapsama

girmeyen çok az sayıda medya kuruluşu kalmaktadır. Bu ölçekteki veri alanını analiz edebilmek çalışmanın sınırlarını aşacağı için, kaçınılmaz olarak örneklem seçimine gidilmiştir.

Çalışma kapsamında dini kanaat önderi olarak kabul edilen dört isme odaklanılmıştır. Bu isimler; akademi ve devlet (Diyanet İşleri Başkanlığı) kademelerinden gelen Nihat Hatipoğlu, İsmailağa Cemaati'nin medyatik ismi olan Ahmet Mahmut Ünlü (Cübbeli Ahmet), ilahiyat eğitimini yarım bırakıp, sivil toplum ve medya alanında bir kariyer inşa eden Recep İhsan Eliaçık ve dini eğitimini yurtdışında bulunan çeşitli üniversitelerde tamamlayan ve yurda döndükten sonra sivil toplum kanadında çalışmalarını sürdüren Nureddin Yıldız'dır.

Bu dört ismin seçiliminde farklı kesimlerden ve dini anlayışlardan gelen, dolayısıyla Türkiye'de din konusunda farklı bakış açılarına sahip isimlerin olmasına özen gösterilmiştir. Buna göre, Hatipoğlu dinin devlet ile barışık olarak şekillendiği yaklaşımdan gelirken, Eliaçık modern devlet düzeninin ve kapitalist sistemin düşmanı bir cepheden görüşlerini paylaşmaktadır. Cübbeli Ahmet, çalışmada cemaat yapılarını temsil ederken, Nureddin Yıldız ise herhangi bir cemaat yapılanmasına sahip olmadan, sivil toplum kanadını temsilen çalışmaya katılmıştır.

Çalışmada dört ismin yoğun olarak kullandığı sosyal medya platformları olarak Facebook ve Twitter ele alınmıştır. Kişilerin resmi hesaplarından yaptıkları paylaşımlar içerik analizine tabi tutulmuştur. Böylece takipçilerine hitaben yaptıkları tanımlamaları, vurguları ve yadsımaları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma kapsamında, dini kanaat önderlerinin vurguladıkları ve yadsıdıkları kavramların karşılaştırmalı olarak çözümlenebilmesini sağlayacak bir kodlama şablonu oluşturulmuştur. Bu her çözümleme birimine ayrı ayrı uygulanmıştır ve ortaya daha somut verilerin çıkması sağlanmıştır.

3. ANALİZ: VURGULAMALAR VE YADSIMALAR

3.1. DİNİ KANAAT ÖNDERLERİNİN SOSYAL MEDYA KULLANIMLARI

Öncelikle çalışmaya konu olan kanaat önderlerinin sosyal medya kullanımlarına göz atmak gerekiyor. Tablo 1'de kanaat önderlerinin sosyal medya ortamlarını kullanmaya başladıkları tarih, takipçi ve gönderi sayıları yer alıyor. "B" harfi bin sayısı anlamına gelirken, "M" harfi ise milyon sayısının kısaltması olarak kullanılmıştır.

Tablo 1. Kanaat Önderleri Sosyal Medya Kullanım Durumları

	Kanaat Önderi	**Sosyal Medya**	
		Facebook	**Twitter**
1	Nihat Hatipoğlu	(2009-) 4.2 M Takipçi 4 B gönderi	(2013-) 500 B takipçi 3.4 B gönderi
2	Ahmet Mahmut Ünlü	(2011-) 2.4 M takipçi 5.3 B gönderi	(2013-) 180 B takipçi 3.6 B gönderi
3	İhsan Eliaçık	(2012-) 370 B takipçi 4 B gönderi	(2009-) 350 B takipçi 20 B gönderi
4	Nurettin Yıldız	(2010-) 590 B takipçi 8.2 B gönderi	(2010-) 480 B takipçi 17.4 B gönderi

Tablo 1'e kısaca göz gezdirdiğimizde hesapların oldukça eski olduğunu söylemek mümkündür. Sosyal medyanın ülkemizde yaygınlaşmaya başlamasıyla hemen hemen aynı tarihlerde dini kanaat önderlerinin bu alanda atılım yapmaları dikkat çekici bir noktadır. Yeniliklerin benimsenmesi konusunda muhafazakâr çevrelerin internet karşısındaki tutumları, önceki iletişim araçlarına bakarak oldukça olumludur. Artık muhafazakar çevreler sosyal medya ve internetin imkanlarını fazlasıyla kullanıyorlar. Matbaanın icadından itibaren iletişim araçlarına söylenegelen "şeytan icadı" gibi suçlamaların, internetle birlikte artık telaffuzdan kalktığını söylemek yanlış sayılmaz.

Tablodaki takipçi ve gönderi sayılarına göz gezdirdiğimizde; Facebook'da en çok takipçisi olan isim olarak Nihat Hatipoğlu ön plana çıkıyor. 4.2 milyon takipçi sayısıyla

Facebook üzerinden faaliyette bulunan tüm dini kanaat önderlerinin toplamından daha fazla takipçi sayısına sahip. Ayrıca Twitter üzerinde de diğer isimlerden daha fazla takipçisi sayısına sahip. Ancak en fazla gönderiye sahip olan, yani sosyal medyayı en yoğun kullanan isim ise Nureddin Yıldız.

3.2. ÇÖZÜMLEME KATEGORİLERİ

Ocak 2013 ile Haziran 2018 arasında kalan sürece odaklanılan çalışmada toplanan sosyal medya gönderileri 3 ana kategoriye ayrılmıştır:

Tanıtım amaçlı gönderiler: Kişilerin diğer medyalarda yaptıkları yayınların tanıtımı, etkinlik duyuruları ya da kişilerin gündelik bireysel aktivitelerinin paylaşımı gibi amaçlarla dolaşıma sokulan gönderiler.

İbadet amaçlı gönderiler: Zikir (Allah'ı anma) amaçlı olarak kullanılan cümle ve kavramlar. Bu kategoriye giren veri sayısı yadsınamayacak kadar fazla olduğu için ayrıca belirtilmesi ihtiyacı duyulmuştur.

Fetva amaçlı gönderiler: Kanaat önderlerinin takipçileri üzerinde etkili olmak istedikleri, onları biçimlendirmeye çalıştıkları mesajları içeren gönderiler.

Çalışmanın başında tanıtım ve zikir amaçlı gönderilerin elenmesi düşünülmüştü. Bu tarzda örgütlenen gönderiler hem çok sayıda bulunduğundan hem de çalışmanın odağını kaybetme potansiyeli içerebileceğinden, analizde kullanılmaması varsayımıyla yola çıkıldı. Ancak veriler analiz edildikçe bu tarzdaki gönderilerin de kimlik inşasının bir parçası olduğu gözlemlendi. Bu nedenle yukardaki kategorizasyon oluşturuldu ve verilerin tamamı analize katıldı.

Çalışmayı veri açısından zengin kılabilme adına ulaşılabildiği kadar fazla veriye ulaşılmaya çalışıldı. Veriler toplanırken kişilerin gönderi sayıları baz alınmaya çalışıldı. Twitter'ın veri paylaşımı konusundaki kısıtlamaları nedeniyle ancak son gönderilen 3

bin civarında veriye ulaşılabildi. Ancak Facebook'da herhangi bir kısıtlama olmadığı için kişilerin son 5 senelik verileri toplandı.

3.2.1. Resmi Hoca: Prof. Dr. Nihat Hatipoğlu

3.2.1.1. Kimdir?

1955 Diyarbakır doğumlu. Diyarbakır, Siirt ve Malatya'da ilkokulu tamamladı. 1975'de Uşak İmam-Hatip Lisesi'ni ve Uşak Lisesi'ni bitirdi. 1981 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni tamamladı. Aynı Fakültede Hadis Ana Bilim dalında "Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılmasında Hadislerin Rolü" adlı çalışmasıyla doktor, 2000 yılında doçent, 2012 yılında da profesör oldu.[9]

Diyanet İşleri Başkanlığı (D.İ.B.) bünyesinde en yüksek mevkilerden biri olan Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi olarak da görev yapan Hatipoğlu, 2017 yılından itibaren Yükseköğretim Kurulu (Y.Ö.K.) Üyesi olarak devlet kademesinde çalışmaya devam etmektedir.

Ankara'da yerel radyolarda başladığı yayın hayatına daha sonra İstanbul'da, ulusal kanallarda devam eden Hatipoğlu, popülerliğine ATV kanalında yaptığı "Dosta Doğru" programıyla kavuştu. Özellikle ramazan aylarının en çok izlenen din adamı olan Hatipoğlu, aynı bünyede bulunan SABAH Gazetesi'nde 2011 yılından beri köşe yazarlığı yapmaktadır.

3.2.1.2. Sosyal Medya Etkinliği

Sosyal medyadaki varlığı ise 2009 yılına dayanmaktadır. Öncelikle, dünyada olduğu gibi, ülkemizde de ilk ve en yaygın sosyal medya platformu olan Facebook[10] üzerinden takipçilerine paylaşımlarda bulunmaya başlamıştır.

[9] Biyografik bilgiler Nihat Hatipoğlunun kişisel web sitesinden alınmıştır.
[10] "2007 Facebook'un Türkiye'de tanındığı ve yaygınlaştığı yıldır." (Şener, 2009:33)

Twitter'a ise katılımı 2013 yılıdır. Her ne kadar takipçi sayısı 500 bin gibi yüksek bir seviyede olsa da, Hatipoğlu'nun ağırlıklı olarak Facebook üzerinde etkin olduğu söylenebilir. Bu durum Twitter ve Facebook kullanıcılarının arasındaki farklar açısından dikkat çekicidir.

Şekil 1'de yer alan bilgiler Hatipoğlu'nun onaylanmış (verified) profillerinden[11] elde edilmiştir. Sayfa Hatipoğlu'nun kendisi ve birkaç öğrencisi tarafından yönetilmektedir.

Hatipoğlu'nun gönderi yoğunluğunun fazla olduğu dönemlere bakıldığında, sosyal medyayı da genel olarak meşgul eden, aşağıdaki gelişmelerin yaşandığı görülmektedir:

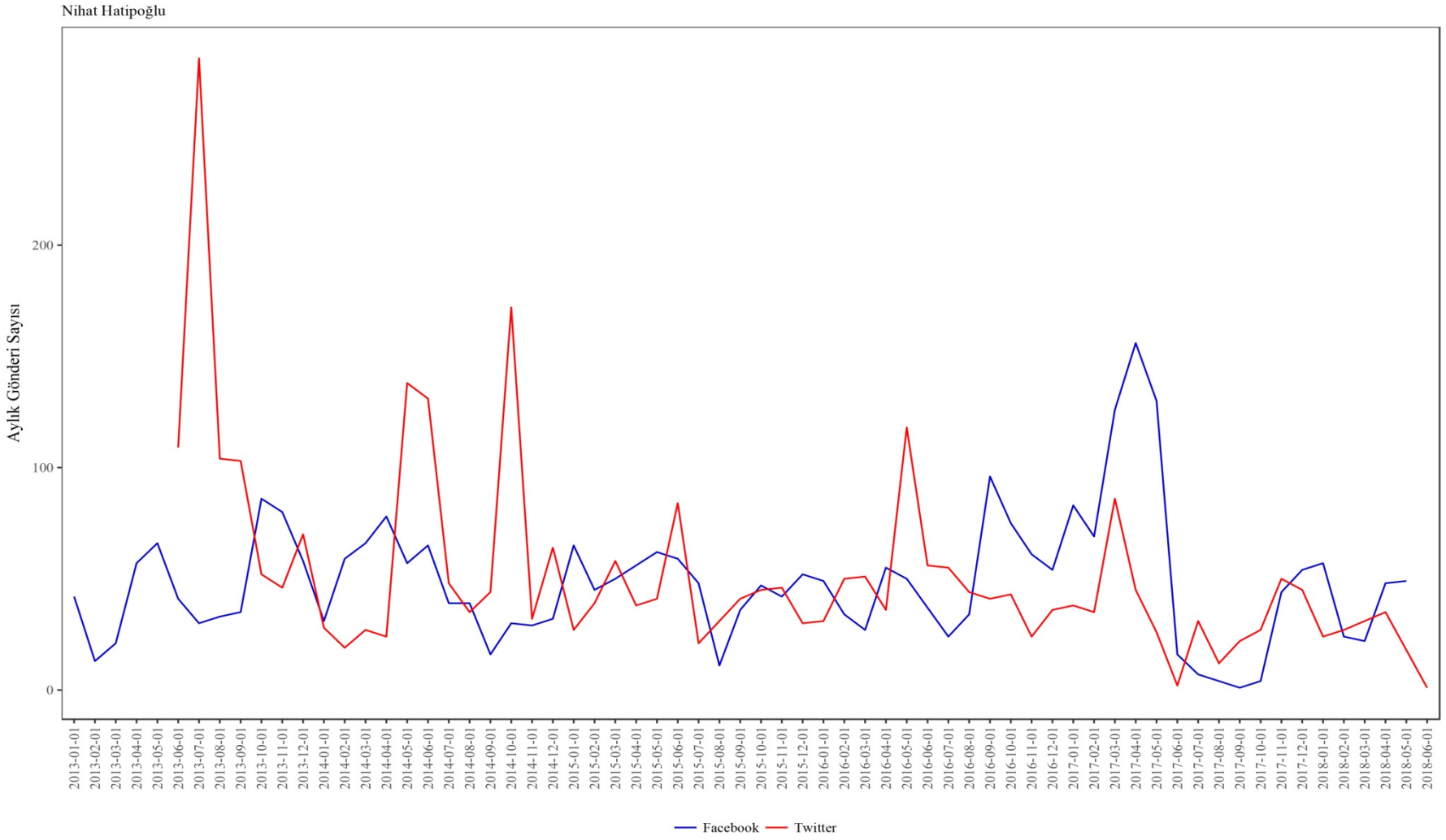
Tablo 2. Hatipoğlu Gönderi Yoğunluk Dönemleri ve Güncel Gelişmeler

2013 Temmuz	Ramazan ayı ve Gezi Eylemleri
2014 Mayıs/Haziran	Soma Maden Faciası ve Musul Başkonsolosluğu'na IŞİD Baskını
2014 Ekim	Kobani Olayı ve Ermenek Maden Faciası
2015 Haziran	Ramazan ayı, HDP'nin Diyarbakır Mitingine Bombalı Saldırı ve Genel Seçimler
2016 Mayıs	Başbakan Değişimi
2017 Mart	Nisan Anayasa Referandumu

Şekil 2'de ise Hatipoğlu'nun sıklıkla kullandığı kavramların dağılımını görmekteyiz. Bu duruma göre en çok kullanılan kavramlar; "Allah", "Peygamber", "Muhammed", "İnşallah" olarak öne çıkmaktadır.

Yani Hatipoğlu, devletin bir görevlisi olarak sosyal medya üzerinden kalıplaşmış bir İslam söylemini devam ettirmektedir. Söylemi, herhangi bir cami imamının

[11] https://www.facebook.com/nihatipoglu/, https://twitter.com/nihatipoglu



Şekil 1. Hatipoğlu Sosyal Medya Gönderi Yoğunluğu

söyleminden farklılaşmamıştır. Ancak gönderi yoğunluğunun dağılımı dikkat çekicidir.

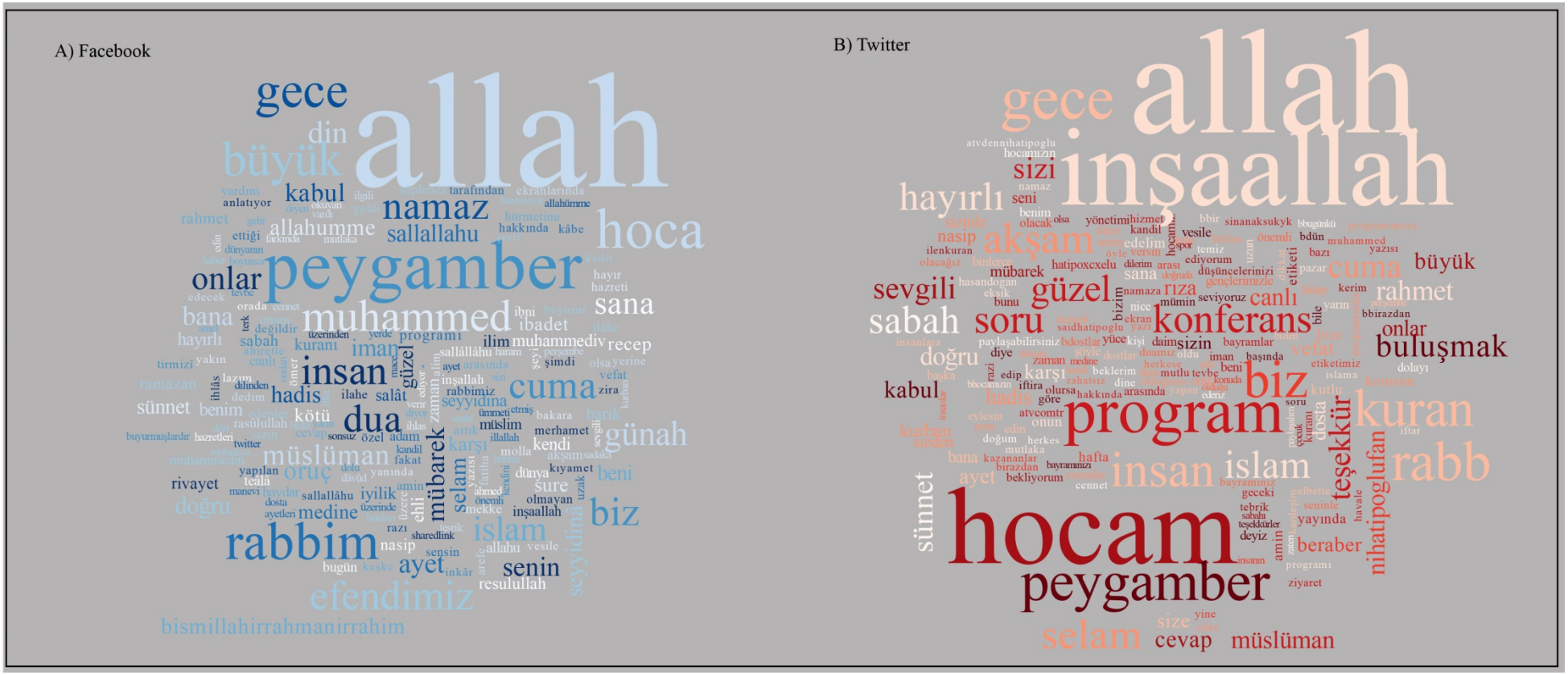
Gönderi sayısının Ramazan ayında artması doğaldır. Ramazan ayları bütün medyaların daha fazla dini içerikle doldurulduğu dönemlerdir. Maden kazaları ve bombalı saldırı gibi olağanüstü dönemlerde daha fazla içerik üretmesi ise kanaat önderi vasfını üstlendiğini göstermektedir. Kaos ve bunalım dönemlerinde din adamları, inisiyatif alarak topluma manevi olarak destek verirler. Aynı zamanda insanlara sabretmeleri ve soğukkanlı olmaları gerektiğini hatırlatırlar.

Ancak seçim vb. siyasi gelişmelerin yaşandığı dönemlerde üretilen içeriğin artması, bu dönemlerde dini hassasiyetlerin yüceltilmesi amacına hizmet etmektedir.

Kanaat önderlerinin vurgulamaları ve yadsımalarını karşılaştırmalı olarak görebilmek için hazırlanan kodlama şablonunun, Hatipoğlu'nun sosyal medya içerikleri incelenerek kodlanmış halinde ise; günümüz Türkiye'sinde devlet görevinde bir din adamı profiline uygun sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Müslüman çoğunluğa seslenen, İslam dininin kapsayıcılığına uygun olarak dünyevi ve uhrevi konuları birlikte ele alan, Kuran ve Hadis arasında bir seçim yapmayan, dindar ve dine uzak kesimlerin hepsine hitap eden tarzda bir söylem ortaya çıkmaktadır. Belirtilmesinde fayda olan bir nokta ise, helal - haram ve günah - sevap vurguları arasındaki sayısal farktır. Bu sonuç, her ne kadar günümüz din adamlarında genel bir eğilim olsa da, hitap edilen insanlar üzerinde sınırlayıcı bir dil kullanıldığı anlamına gelmektedir. İnşa edilen Müslüman kimliği ne yapması gerektiğinden ziyade, ne yapmaması gerektiğini öğrenen bir topluluk ortaya çıkarmaktadır. Buna karşı geri besleme olarak da sürekli yaptıkları eylemlerin günah olup olmadığını soran bir Müslüman kimliği oluşmaktadır.

Kısacası Hatipoğlu'nun sosyal medya aracılığıyla kurguladığı Müslüman kimliğinin



Şekil 2. Hatipoğlu Kelime Bulutu

dini olduğu kadar, aynı zamanda siyasi olduğunu ve dini kurallar içerisinde nasıl yaşamaları gerektiğini bilmeyen bir muhafazakârlık ürettiğini söyleyebiliriz. Yani Hatipoğlu'na göre Müslüman; sürekli olarak Allah ve Peygamber'ini anan, sıkıntılı dönemlerde dine yönelen, siyasi meselelere İslami çerçeveden bakan, günlük hayatında hem bireysel hem de toplumsal olarak nasıl davranacağını bilemeyen ve sürekli olarak "hoca"lara danışan kişidir.

Tablo 3. Hatipoğlu Kodlama Şablonu

Facebook			
Biz (338)		Onlar (273)	
Müslüman (225)	Sünni (10)	Müslüman olmayan (39)	gayrimüslim (5)
	Alevi (5)		Yahudi (22)
	Şii (1)		Hristiyan (12)
Uhrevi (335)	ahiret (102	Dünyevi (425)	dünya (207)
	cennet (172)		para (35)
	cehennem (61)		hayat/yaşam (183)
Helal (19)		Haram (57)	
Sevap (76)		Günah (283)	
Dindar (10)		Dine uzak (13)	dinsiz (1)
			ateist (7)
			Deist (5)
Temiz (62)		Pis (11)	
Ahlaklı (39)		Ahlaksız (1)	

Kuran (92)	Sünnet (138))
Sure (150)	Hadis (165)
Ayet (210)	

Twitter			
Biz (196)		Onlar (66)	
Müslüman (77)	Sünni (7)	Müslüman olmayan (11)	gayrimüslim (1)
	Alevi (12)		Yahudi (5)
	Şii (1)		Hristiyan (5)
Uhrevi (102)	ahiret (35)	Dünyevi (122)	dünya (47)
	cennet (52)		para (23)
	cehennem (15)		hayat/yaşam (52)
Helal (11)		Haram (14)	
Sevap (16)		Günah (54)	
Dindar (7)		Dine uzak (14)	dinsiz (5)
			ateist (9)
			Deist (0)
Temiz (22)		Pis (6)	
Ahlaklı (12)		Ahlaksız (3)	

Kuran (198)	Sünnet (99)
Sure (20)	Hadis (66)
Ayet (60)	

3.2.2. Cemaat Hocası: Ahmet Mahmut Ünlü (Cübbeli Ahmet[12])

3.2.2.1. Kimdir?

27 Şubat 1965 doğumlu olan Cübbeli Ahmet, İstanbul'un Fatih ilçesinde doğmuş ve büyümüştür. İsmailağa Cemaati'nin merkezi olan bu semtten sadece İslami ilimler eğitimi almak üzere- iki sene Rize'de kalmıştır - ayrılmış, hala da burada yaşamaktadır. Babası sanayici olan Cübbeli Ahmet ilkokuldan sonra kolej eğitimi görmüş, ancak bu eğitimini tamamlamadan kendisini tamamen dini eğitime vermiştir.

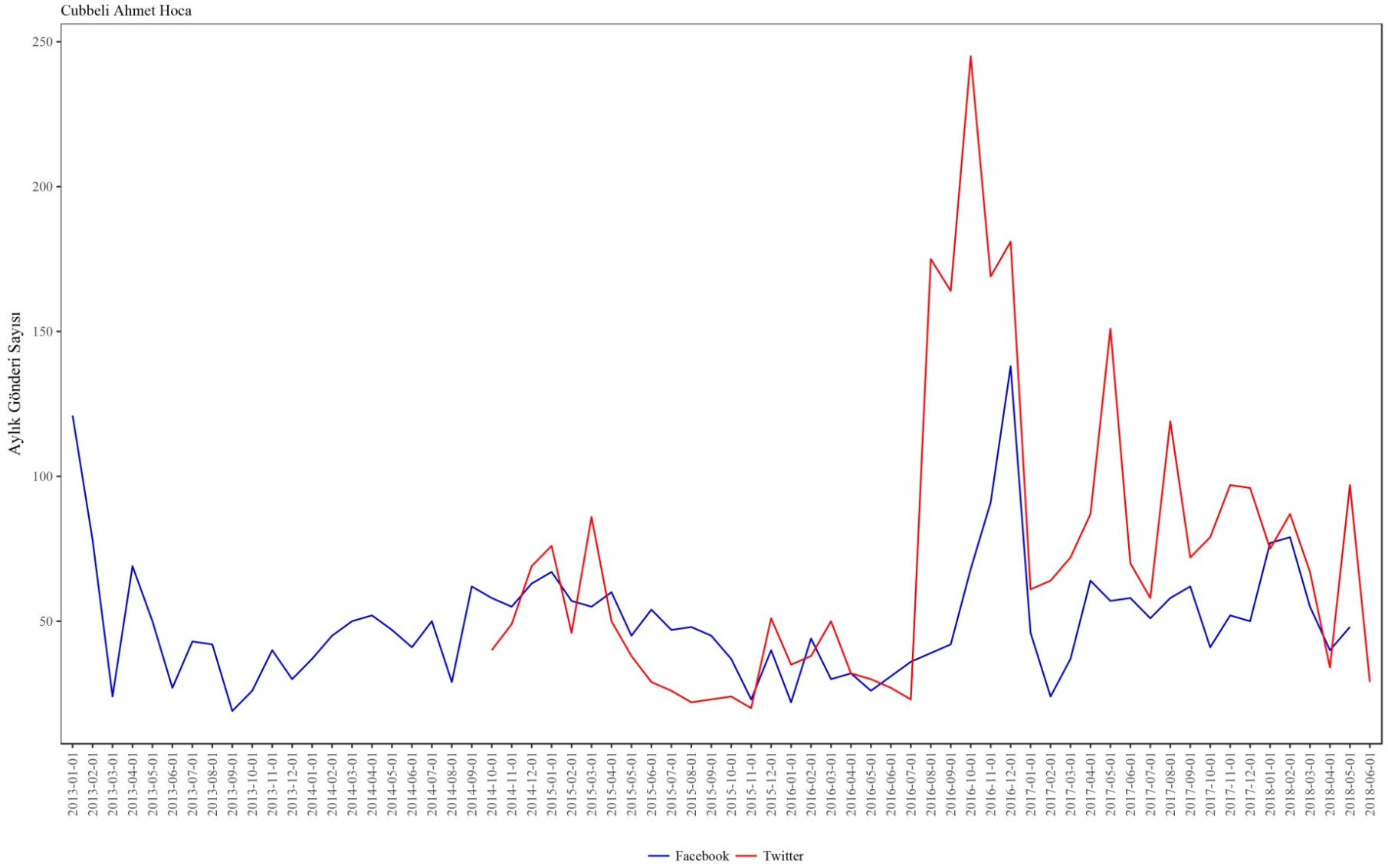
Cemaat içinde küçük yaşlardan itibaren etkili konuşmasıyla tanınan Cübbeli, her geçen gün cemaatinin içinden ve dışından birçok insanı etrafında toplamaya başlamıştır. Bunda esprili tarzı ve tek kişilik güldürü gösterilerini andıran konuşmaları etkili olmuştur. Şöhretiyle hem İsmailağa Cemaatinden hem de cemaat lideri Mahmut Ustaosmanoğlu'ndan daha çok tanınır hale gelmiştir.

3.2.2.2. Sosyal Medya Etkinliği

Cübbeli Ahmet'in sosyal medya kullanımı 2011 yılında Facebook ile başlamış, 2015 yılından itibaren Twitter ile birlikte devam etmiştir. Her iki mecrayı da etkin şekilde kullanan Cübbeli; sosyal medyadan önce, 2014 yılında yayın hayatına başlayan internet televizyonu Lalegül Tv, Marmara Bölgesi'ne karasal yayın yapan Lalegül FM ve haber portalı Lalegül Haber bünyesinde internet yayıncılığı yapmaya başlamıştır. Yukarıda bahsedilen tanıtım amaçlı gönderileri bu kanallardaki yayınlarının fragmanlarını paylaşmak amacıyla kullanmaktadır.

Şekil 3'te Cübbeli Ahmet'in sosyal medya üzerinden ürettiği içeriklerin yoğunluk grafiği verilmiştir. Grafiğe göz gezdirdiğimizde gene belirli dönemde yüksek artışlar gözlemlenmiştir.

[12] Ahmet Mahmut Ünlü'ye küçük yaşlarda hocası tarafından "Cübbeli Ahmet" adı verilmiştir. Kendisi bu ismi kendisi de benimsediği için çalışmanın geri kalanında Cübbeli Ahmet olarak anılacaktır.



Şekil 3. Cübbeli Ahmet Sosyal Medya Gönderi Yoğunluğu

Bu yoğunluk oranlarına baktığımızda Cübbeli Ahmet'in Facebook ve Twitter üzerinden[13] paylaşımlarını artırdığı dönemlerde yaşanan gelişmeleri şöyle sıralayabiliriz:

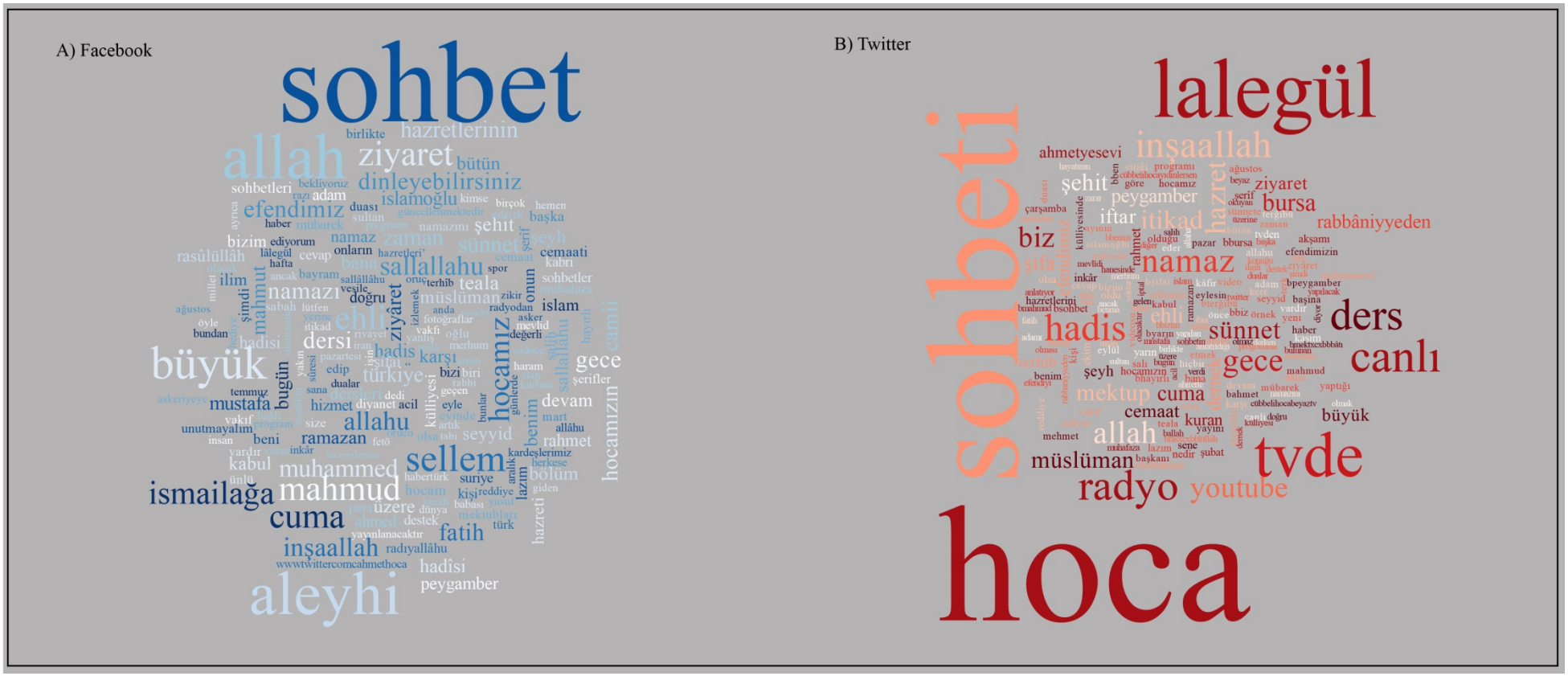
Tablo 4. Cübbeli Ahmet Gönderi Yoğunluk Dönemleri ve Güncel Gelişmeler

2013 Ocak	Cübbeli Ahmet'in Hapishaneden Tahliyesi ve Hastaneye Yatışı
2016 Temmuz - Aralık	Darbe Girişimi, FETÖ ile Mücadele ve Fırat Kalkanı Operasyonu
2017 Mayıs	Ramazan ayı, Partili Cumhurbaşkanı
2017 Ağustos	Trabzon'da PKK Saldırısı, D.İ.B. Mehmet Görmez'in görevi bırakması

Cübbeli Ahmet mesajlarında yoğun olarak reddiye yazıları yazma ihtiyacı duymaktadır. Sıklıkla kişi ve kurumları hedef alan eleştirilerde bulunup, medyatik bir kişilik olması ve üslubu nedeniyle de kendisine eleştiri yöneltilmekte ve bu eleştirilere cevap üretmektedir. Eleştirdiği kurumların başında ise Diyanet İşleri Başkanlığı gelmektedir. Diyanet'i zayıflıkla suçlayan Cübbeli, kendisinin D.İ.B. başkanı olması durumunda terör örgütlerini bertaraf edebileceğini bile iddia etmiştir.[14]

Kendisini ve bağlı bulunduğu yapıyı "ehl-i sünnet", yani dini literatürde peygamberin sözleri ve eylemlerini önceleyen olarak tanıtan Cübbeli'nin vurgu yaptığı kavramlar arasında "sünnet" ve "hadis" kelimelerinin sayısı fazlayken, Kuran ve Kuran'dan alıntıları ifade eden sure, ayet gibi kavramlar çok daha az kullanılmıştır. Cübbeli, gençlerin deizm, ateizm gibi düşüncelere yönelmelerinin sebebini,

[13] https://www.facebook.com/cubbeliahmethoca/, https://twitter.com/c_ahmethoca
[14] https://t.co/JustuDr2SQ' (Bağlantı erişim tarihi: 13.06.2018)



Şekil 4. Cübbeli Ahmet Kelime Bulutu

sünnetin inkâr edilmesine bağlamaktadır.[15]

Cemaat mensubu ya da sempatizanı olan din adamlarının, Müslüman kimliğinin inşasında İslam peygamberi ve onun mirasını öncelemesinin bir uzantısı olarak, peygamberden sonra gelen ve onun hayattaki temsilcisi olarak kabul edilen cemaat liderleri kutsallaştırılır. Bu cemaat liderleri, kendi cemaatleri içinde efsaneleştirilir, kerametleri -doğaüstü özellikleri- olduğuna inanılır. Onların ya peygamber soyundan geldiği ya da sonu peygambere dayanan bir hoca - öğrenci ilişkisinin son halkası olduğu iddia edilir. Böylelikle cemaatlerin lider kutsallaştırması peygamber aracılığıyla meşrulaştırılır.

Bu sebepten cemaat yapılarında peygamber sözleri ve eylemleri, Allah'ın sözleri ve eylemlerinden daha önceliklidir. Elbette doğrudan sorulduğunda bu durumu hiçbir cemaat kabul etmez. Cemaat mantığında, kutsal kitaplar yeterli olsaydı peygamberlerin gönderilmesine gerek kalmayacağı, peygamberlerin yaratıcının yeryüzündeki temsilcisi olduğu, ancak gene de peygamberin de bir "insan" olduğu vurgulanır. Bu yolla peygamberin günümüzdeki temsilcisi olan cemaat lideri -her ne kadar basit bir insan olsa da- kutsallaştırılarak, cemaat içindeki hiyerarşi üyelere kabul ettirilir.

Çalışmada cemaatleri temsilen seçilen Cübbeli'nin sosyal medya hesaplarından elde edilen bu sonuç, diğer cemaatler için de geçerlidir. Türkiye'de "ehl-i sünnet" olmayan bir cemaat yoktur. Sünneti reddeden düşünceler cemaat yapısında oluşumlar değildir.

Cübbeli Ahmet, dinine olduğu kadar vatanına ve milletine bağlı, Peygambere ve onun temsilcisi olan âlimlerin yolundan ayrılmayan, devlet - din ilişkisinin daha yoğun olması gerektiğine inanan bir Müslüman kimliği inşa etmektedir.

[15] https://twitter.com/i/web/status/987036416730456064

Tablo 5. Cübbeli Ahmet Kodlama Şablonu

Facebook			
Biz (118)		Onlar (75)	
Müslüman (85)	Sünni (5)	Müslüman olmayan (29)	gayrimüslim (1)
	Alevi (3)		Yahudi (25)
	Şii (6)		Hristiyan (3)
Uhrevi (66)	ahiret (17)	Dünyevi (133)	dünya (59)
	cennet (26)		para (35)
	cehennem (23)		hayat/yaşam (38)
Helal (18)		Haram (38)	
Sevap (15)		Günah (60)	
Dindar (5)		Dine uzak (25)	dinsiz (10
			ateist (5)
			Deist (10)
Temiz (8)		Pis (4)	
Ahlaklı (13)		Ahlaksız (2)	

Kuran (27)	Sünnet (102)
Sure (40)	Hadis (120)
Ayet (29)	

Twitter			
Biz (113)		Onlar (35)	
Müslüman (88)	Sünni (5)	Müslüman olmayan (50)	gayrimüslim (10)
	Alevi (0)		Yahudi (32)
	Şii (0)		Hristiyan (8)
Uhrevi (102)	ahiret (31)	Dünyevi	dünya (34)
	cennet (15)		para (18)
	cehennem (17)		hayat/yaşam (25)
Helal (11)		Haram (29)	
Sevap (18)		Günah (32)	
Dindar (1)		Dine uzak (10)	dinsiz (4)
			ateist (3)
			Deist (3)
Temiz (6)		Pis (2)	
Ahlaklı (9)		Ahlaksız (1)	

Kuran (52)	Sünnet (99)
Sure (7)	Hadis (160)
Ayet (33)	

3.2.3. Halkların Hocası: Recep İhsan Eliaçık

3.2.3.1. Kimdir

İhsan Eliaçık kişisel web sitesinde[16] kendisini ilahiyatçı, müfessir ve yazar olarak tanıtmaktadır. 23 Aralık 1961 tarihinde, Kayseri'de doğan Eliaçık, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ndeki eğitimini yarım bırakmıştır. Bugüne kadar yayınlanmış 22 kitabı bulunan Eliaçık'ın kendisini müfessir olarak tanıtması, daha baştan dine bakış açısını açıklamaktadır. Müfessir, Türk Dil Kurumu'na göre "Kuran'ı yorumlayan kişi" anlamına gelmektedir. Günümüzde yazılmış birçok Kuran tefsiri vardır. Ancak Eliaçık'ın yaklaşımı alışılagelmiş din adamlarından oldukça farklıdır.

Eliaçık cemaatlere ve siyasal İslamcılığa savaş açmış bir kişilik olarak kendisi ve çevresinde toplanmış insanları "Anti-kapitalist Müslümanlar" olarak adlandırmaktadır. Her ne kadar sünneti reddetmese de, Kuran'ı merkezine alan bir din anlayışına sahiptir. Bu, onu cemaatlerle karşı karşıya getiren temel faktördür.

3.2.3.2. Sosyal Medya Etkinliği

Eliaçık, diğerlerinin aksine, öncelikli olarak Twitter üzerinden görüşlerini paylaşmaya başlamıştır. 2009 yılından beri kullandığı hesabı, ele aldığımız kanaat önderleri içinde en fazla gönderiye sahip olan profildir. Facebook'a 2012 yılında katılan Eliaçık, ağırlıklı olarak Twitter kullanmaktadır. Diğerlerine göre daha az fotoğraf, video vb. görsel malzeme kullanmaktadır ve güncel gelişmeleri en fazla takip eden kanaat önderidir. Ayrıca sosyal medyadan takipçilerini sürekli kitap fuarı, konfrans vb. etkinliklerine davet etmektedir.

Şekil 5'de sosyal medya platformlarını ne yoğunlukta kullandığı görünmektedir. Uzun yıllardır yayıncılıkla ilgilenen Eliaçık, muhalif ve rejim karşıtı görüşleri nedeniyle

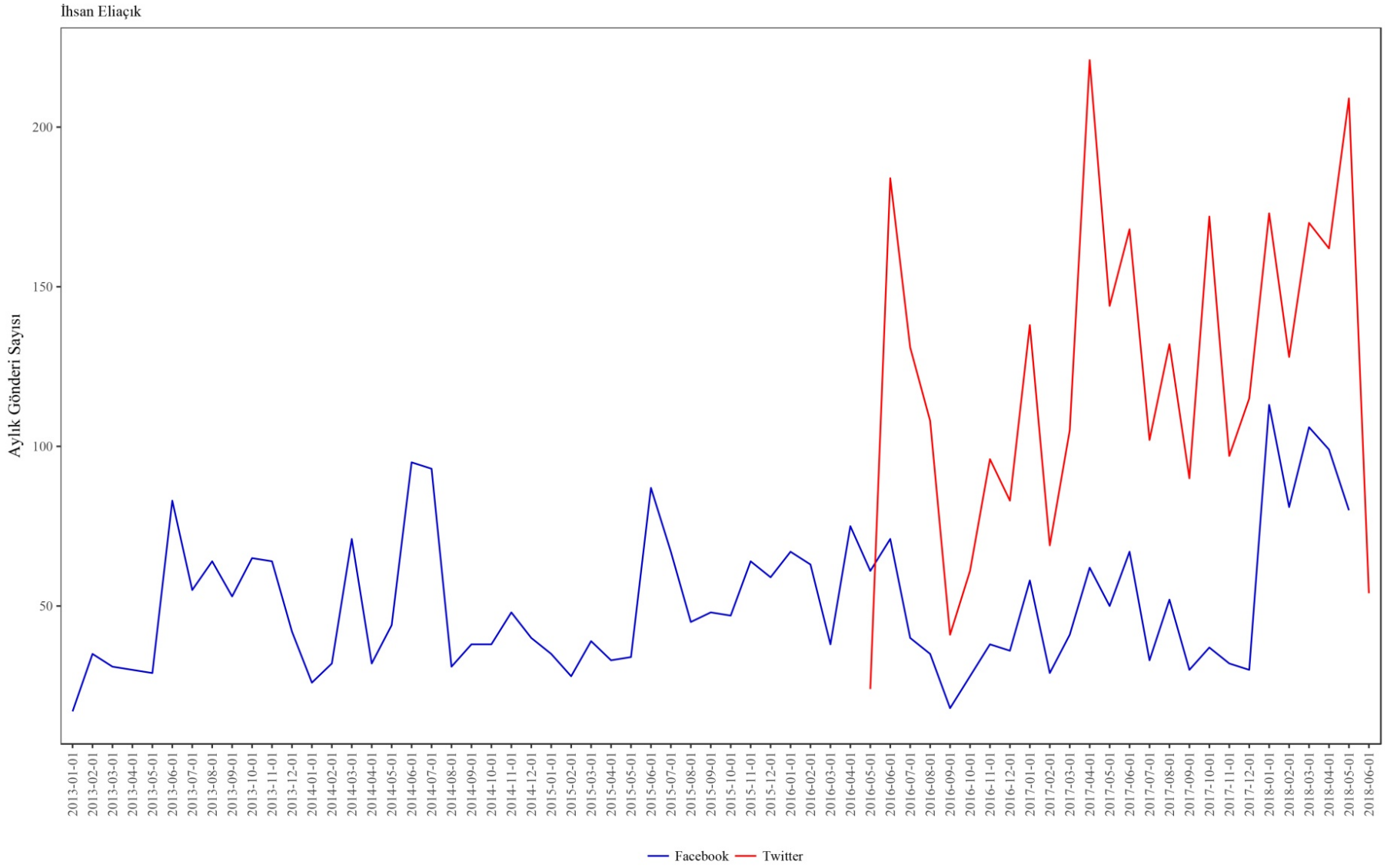
[16] http://www.ihsaneliacik.com/hakkinda-iletisim/

yaygın medyada kendisine yer bulamamıştır. Sosyal medyada ve internet gazeteciliğinde daha aktif olmasındaki etkenlerden birisi de budur. KRT kanalında yaptığı yayınlardan para almadığını belirtmektedir. Tablo incelendiğinde, mesajların yoğunlaştığı dönemler şu şekilde belirmektedir:

Tablo 6. Eliaçık Gönderi Yoğunluk Dönemleri ve Güncel Gelişmeler

2016 Haziran - Ağustos	Ramazan ayı, Yeryüzü sofrası etkinlikleri, Darbe girişimi
2016 Kasım	Tüyap Kitap Fuarı, HDP Milletvekillerinin tutuklanması, Süleymancılar Cemaati'nin öğrenci yurdunda yangın, Cumhuriyet gazetesine polis baskını ve tutuklamalar
2017 Ocak	Gece kulübüne IŞİD saldırısı, Ankara ve Adana kitap fuarı ve yeni kitap tanıtımı
2017 Nisan	Başkanlık sistemi referandumu, 1 Mayıs
2017 Haziran	CHP Adalet Yürüyüşü, Ramazan ayı, Yeryüzü sofrası
2017 Ağustos	CHP Adalet Kurultayı, Kurban bayramı, Edremit Kitap Fuarı, HDP Vicdan ve Adalet Nöbeti
2017 Ekim	Kayseri kitap fuarı saldırısı, Trakya kitap fuarı sansürü
2018 Ocak	Çukurova Kitap Fuarı, Diyanetin çocuk evliliği açıklaması, Afrin operasyonu, Furkan vakfı operasyonu
2018 Mart	Pkk propagandası davası, İslamın güncellenmesi tartışması, Isparta Kitap Fuarı sansürü
2018 Mayıs	Ramazan ayı ve yeryüzü sofrası, 24 haziran genel seçimleri

Dönemlere göz gezdirdiğimizde aktivist bir kişilik ortaya çıkmaktadır. Eliaçık'ın özellikle sol siyasetin içinde yer alan siyasi partiler ve hareketlerle yakın ilişki kurduğunu görmekteyiz. Bu nedenle kendisine "halkların hocası" lakabı takılmıştır.



Şekil 5. Eliaçık Sosyal Medya Gönderi Yoğunluğu

Zengin - fakir ayrımını sıklıkla kullanan Eliaçık için, Müslümanlık ve zenginlik bir arada olmamalıdır. Bu bağlamda Adalet ve Kalkınma Partisi'ni ve onun iktidarı süresince zenginleşen muhafazakâr kesimleri sıklıkla eleştirmektedir. "Yeryüzü sofrası" adıyla başlattığı iftar yemeği organizasyonlarını özellikle lüks otel ve plaza gibi yerlerin önünde, zengin kesimlere tepki olarak düzenlemektedir. "Din anlatarak zengin olmak caiz değildir" diyerek din adamlarına da bir eleştiri getiren Eliaçık, özellikle Hatipoğlu'nun televizyon yayınlarından elde ettiği gelirin hesabını vermesi gerektiğini söyler.

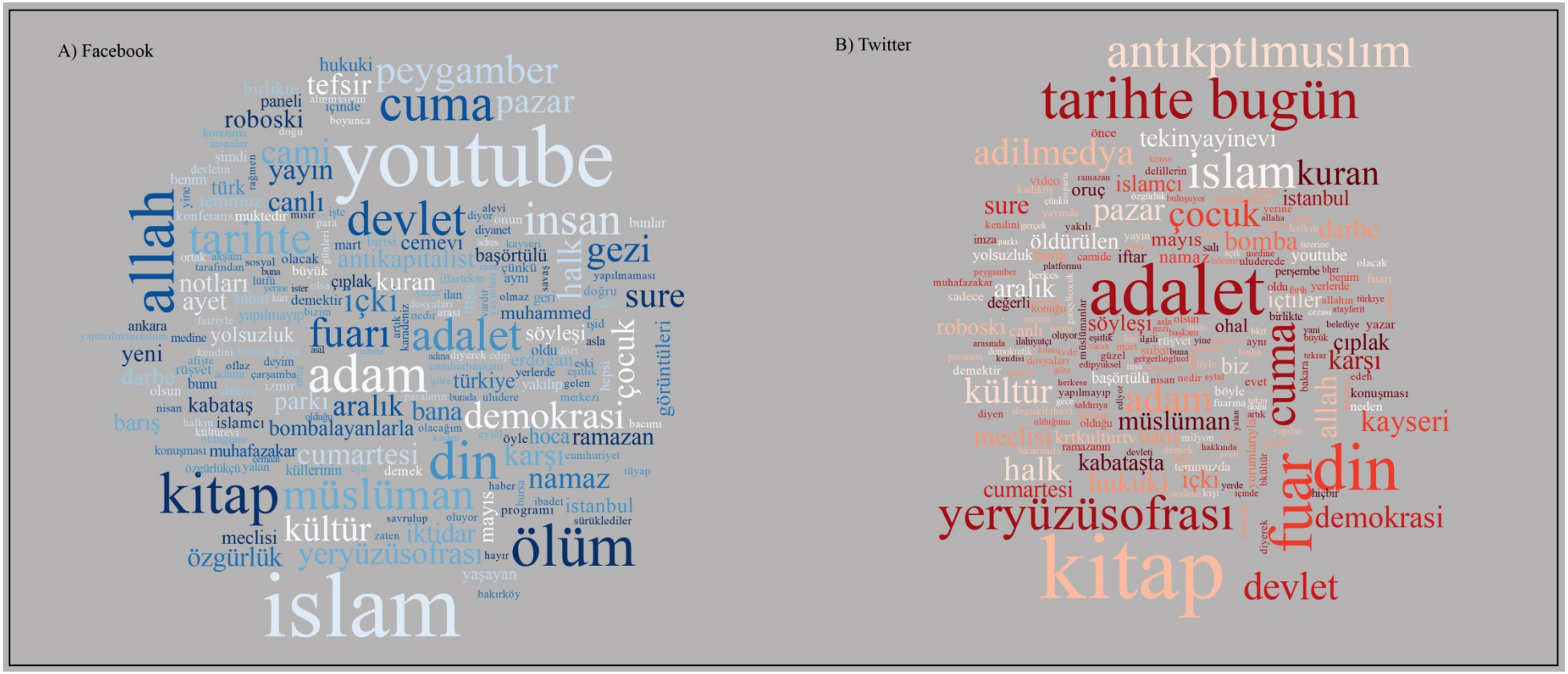
Muharrem ayında cemevlerine ziyarete giden Eliaçık, ele aldığımız kanaat önderleri içinde, kendisini ait görmediği yapılarla en fazla ilişki kuran isimdir. Devletin herhangi bir dini öncelemesinin yanlış olduğunu vurgularken, "Ben sizin hurafeye batmış, paraya tapan, tecavüzcüyü koruyan, hırsızı aklayan dininizin evet ateisti, gerçek İslam'ın müminiyim."[17] der.

Tek gelir kaynağının kitapları olduğunu söyleyen Eliaçık için, kitap fuarları kaçınılmaz olarak önem taşımaktadır. Dini ve güncel konularda konuşan Eliaçık'ın kitaplarının tanıtımı ve satışı için de sosyal medyayı kullanması, onun için sosyal medyanın gelir kaynağı olması anlamına da gelmektedir.

Şekil 6'daki kelime bulutunu incelediğimizde Eliaçık'ın en sık kullandığı kavramların arasında adalet, devlet, demokrasi gibi, medyada din adamlarından pek fazla duyulmayan değerler göze çarpmaktadır. Meselelere bakış açısından genel din adamlarından farklı olmasının yanı sıra, diğerlerinin hiç değinmediği ve ilgilenmediği meseleleri de din ile bağdaştırması en büyük farklılığıdır.

Eliaçık'ın din anlayışı ve kurguladığı Müslüman kimliği, dinin uhrevi değil, dünyevi boyutlarına odaklanır. Genel olarak ibadet temelli olarak şekillendirilen Müslümanlık,

[17] https://www.facebook.com/recepihsaneliacik/posts/1243161532394365



Şekil 6. Eliaçık Kelime Bulutu

onun için evrensel ortak değerler üzerine inşa edilmelidir.

Sonuç olarak Eliaçık'ın ortaya koyduğu Müslüman kimliği, zenginleşmekten uzak olan, dini değerlerinden önce insani değerleri gözetmesi gereken, sadece ölümden sonraki hayatta değil, daha bu dünyada adaletin yerini bulması için çabalayan, kendisine kurduğu "biz" kimliğinin dışında kalan insanlar ve toplumlarla ilişki içinde olması gereken kişidir.

Tablo 7. Eliaçık Kodlama Şablonu

ELİAÇIK Facebook				
Biz (51)		Onlar (55)		
Müslüman (133)	Sünni (14)	Müslüman olmayan (45)	gayrimüslim (6)	
	Alevi (42)		Yahudi (26)	
	Şii (2)		Hristiyan (13)	
Uhrevi (44)	ahiret (7)	Dünyevi (179)	dünya (70)	
	cennet (29)		para (54)	
	cehennem (8)		hayat/yaşam (55)	
Helal (8)		Haram (18)		
Sevap (1)		Günah (18)		
Dindar (49)		Dine uzak (52)+(61)	dinsiz (10)	islamcı (43)
			ateist (30)	dinci (4)
			Deist (12)	kapitalist (14)
Temiz (4)		Pis (0)		
Ahlaklı (16)		Ahlaksız (3)		

Kuran (65)	Sünnet (9)
Sure (102)	Hadis (12)
Ayet (70)	

ELİAÇIK Twitter				
Biz (65)		Onlar (37)		
Müslüman (79)	Sünni (8)	Müslüman olmayan (50)	gayrimüslim (4)	
	Alevi (13)		Yahudi (20)	
	Şii (2)		Hristiyan (3)	
Uhrevi (25)	ahiret (8)	Dünyevi (77)	dünya (34)	
	cennet (7)		para (18)	
	cehennem (10)		hayat/yaşam (25)	
Helal (8)		Haram (13)		
Sevap (0)		Günah (5)		
Dindar (30)		Dine uzak (10)+(123)	dinsiz (4)	islamcı (66)
			ateist (3)	dinci (8)
			Deist (3)	kapitalist (49)
Temiz (4)		Pis (0)		
Ahlaklı (14)		Ahlaksız (1)		

Kuran (109)	Sünnet (5)
Sure (78)	Hadis (17)
Ayet (37)	

3.2.4. Ailenizin Hocası: Nureddin Yıldız

3.2.4.1. Kimdir

1960 - Trabzon doğumlu olan Nureddin Yıldız, çocukluğundan itibaren dini eğitim almış, ilk hocası ve babası olan Hilmi Yıldız'ın yanında, sekiz yaşında hafız[18] olmuştur. İmam-hatip lisesi mezunu olan Yıldız, Milli Türk Talebe Birliği ve Akıncılar Teşkilatı gibi kuruluşların bünyesinde ilk sivil toplum faaliyetlerine başlamıştır. Eliaçık gibi ilahiyat fakültesi eğitimini yarım bırakan Yıldız, Mekke Ümmü'l - Qura Üniversitesi Usul-u Fıkıh Bölümü'nden mezundur.

Herhangi bir akademik, bürokratik ya da özel sektör kariyeri olmayan Yıldız, gençliğinde olduğu gibi, sivil toplum kuruluşları yapılanması içinde olmayı tercih etmiştir. Kurucusu olduğu Sosyal Doku Vakfı bünyesinde dini eğitim programları gerçekleştirmektedir. Yaygın medyada yer almayan, ancak kimi zaman yaptığı açıklamalarla haberlere konu olarak ülke gündemine gelen Yıldız, düşüncelerini vakıf adına kurulmuş internet siteleri[19] ve sosyal medya platformlarından aktarmaktadır. İnternetin imkânlarını oldukça iyi kullanan Yıldız, mobil uygulamaları[20] olan bir dini kanaat önderidir. Dünya Müslüman Âlimler Birliği üyesidir.

Herhangi bir cemaate bilinen bir yakınlığı yoktur. Üniversite eğitimi dışında ders aldığı isimler varsa da, bu kişilerin peşinden gittiği bir yapılanma içinde değildir. Müslümanların cemaatlere ayrılmasını şeytanın bir tuzağı olarak gören Yıldız, bunun İslam öncesi büyük dinlerin başına gelenle aynı şey olduğunu vurgulamaktadır. Ona

[18] TDK Büyük Türkçe Sözlüğü'ne göre, "Kur'an'ı bütünüyle ezbere bilen kimse" anlamına gelmektedir.
[19] https://www.fetvameclisi.com, http://www.sosyaldoku.tv, http://www.ailehayati.com, http://www.gencdoku.com,
[20] https://play.google.com/store/apps/details?id=com.idia.nureddinyildiz, https://itunes.apple.com/tr/app/nureddin-yildiz/id948312859?l=tr&mt=8

göre, "Şahsiyetli Müslüman sırtını şahıslara değil, Kur'an ve Sünnet'e yaslayan insandır"[21].

Eliaçık gibi, yazdığı ve çevirdiği kitaplarıyla geçindiğini söyleyen Yıldız'ın yazılarının ve video programlarının son derece kaliteli prodüksiyon süreçlerinin ürünü olması dikkat çekicidir. Her ne kadar cemaatleşmeyi yanlış bulduğunu söylese de, en başından beri -cemaatlere benzer şekilde- dernekleşme ve vakıflaşma yöntemini kullanmaktadır.

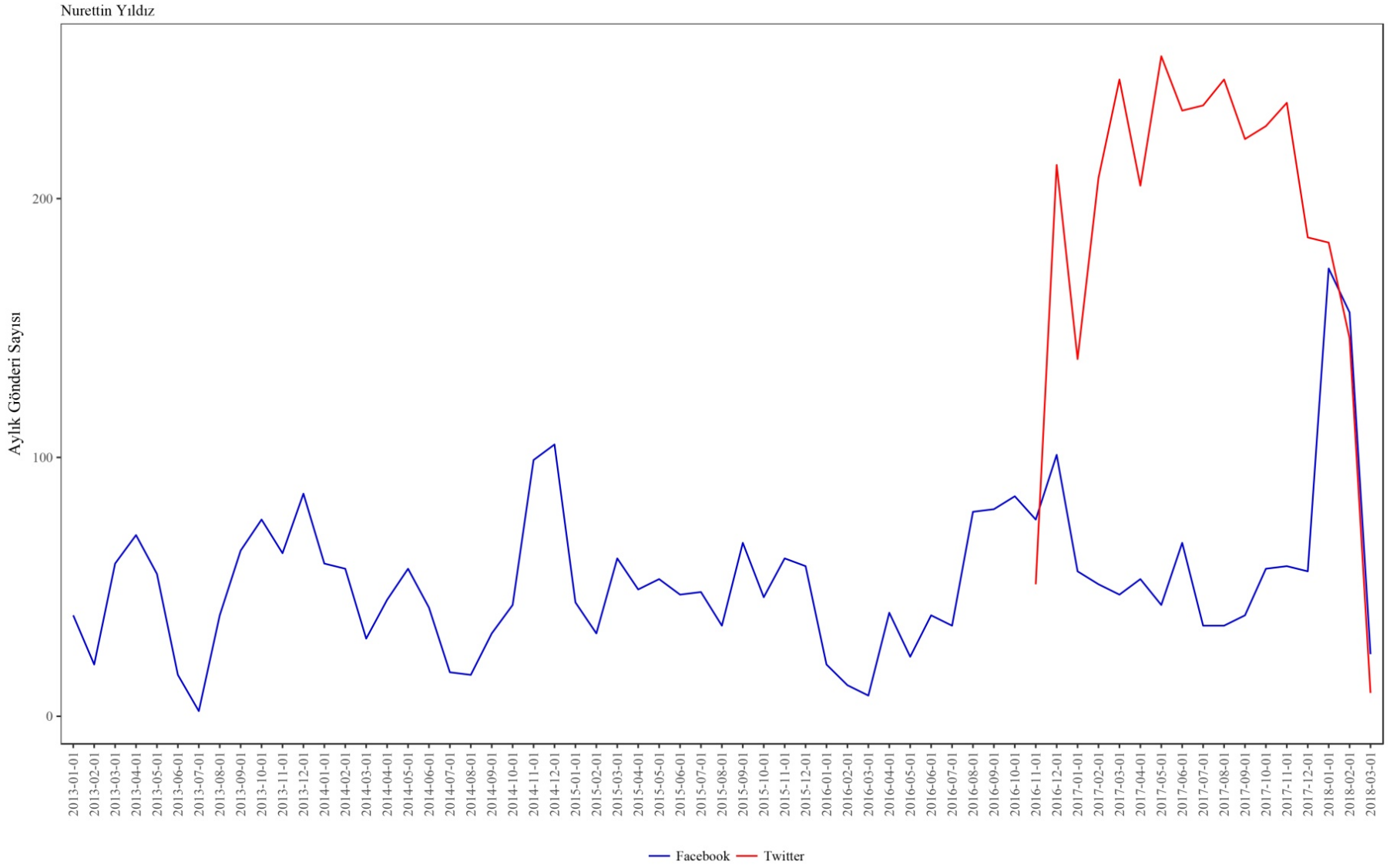
3.2.4.2. Sosyal Medya Etkinliği

Nureddin dijital dünyayı etkili kullanan dini kanaat önderlerinden biridir. Geçmişte bazı yerel ya da dini temalı radyo ve televizyonlarda programcılık yapmış olsa da, günümüzde internet üzerinden görüşlerini paylaşmayı tercih etmiştir. Sosyal medyayı diğer mecralardaki yayınlarına izleyici çekme aracı olarak kullanmaktan ziyade, bizzat yayın mecrası olarak ve her ne kadar herhangi bir görevi bulunmasa da, camilerde namaz vakitleri dışındaki saatlerde takipçilerini sohbet etmeye çağırmak için kullanmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz internet siteleri dışında, Youtube ve Vimeo gibi video paylaşım sitelerini de yoğun olarak kullanmaktadır.

Çalışmamız kapsamında ele aldığımız Facebook ve Twitter hesaplarını incelediğimizde, diğer kanaat önderlerine göre, daha içine kapanık ve sayıca az bir kitleye hitap ettiğini görmekteyiz. Eliaçık'ın güncel meseleler üzerine ürettiği içerikleri göz ardı edecek olursak, Yıldız'ın Twitter üzerinden din konusunda en fazla mesaj sayısına sahip kişi olduğunu söyleyebiliriz.

Şekil 7'de Yıldız'ın gönderi yoğunluğu grafiği görünmektedir. Twitter'ı çok yoğun kullanması nedeniyle elde edilen veri kısa bir tarih aralığına sığmış durumdadır. Güncel gelişmelerle ilgilenmeyen Yıldız, daha ziyade kendi açıklamalarıyla ülke gündemine

[21] https://www.facebook.com/NureddinYildiz/posts/10152584959022151:0



Şekil 7. Yıldız Sosyal Medya Gönderi Yoğunluğu

gelen bir isimdir.

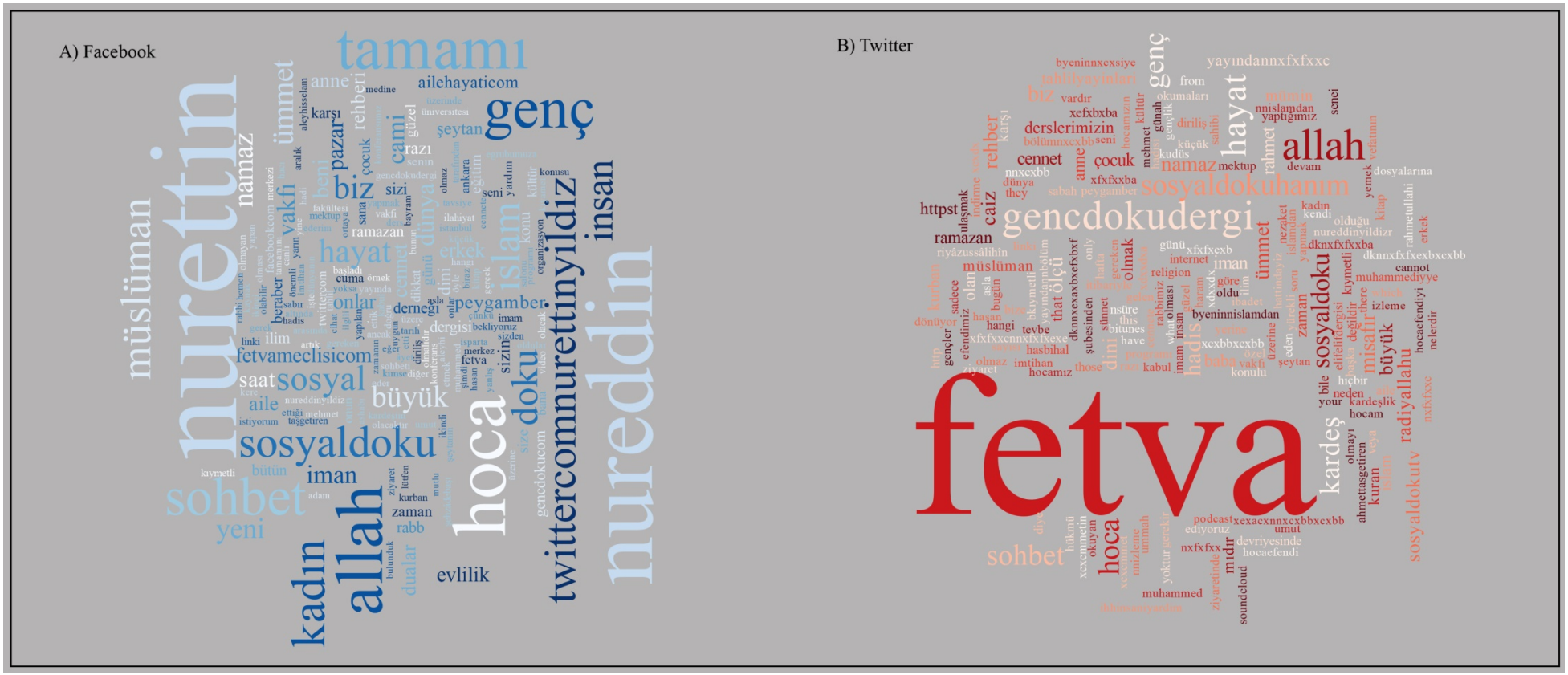
Yıldız'ın en fazla ilgilendiği konu Müslümanların aile hayatıdır. Kadın - erkek ilişkisi, ebeveyn - çocuk ilişkisi gibi konular sosyal medya içeriklerinin merkezindedir. Ülke gündemine gelmesine sebep olan açıklamaları da bu konularla ilgilidir. Kişisel web sitesindeki[22] özgeçmişinde çocuk ve aile eğitimi, gençlerin bilinçlendirilmesi, İslam ahlakı gibi konuları kapsamına aldığını belirtmektedir. Yıldız için dünyevi meseleler en az uhrevi olanlar kadar önemlidir. Yani bir Müslüman ölüm sonrası hayatında umduğunu bulabilmek için, bu dünyada evinden başlayarak bütün hayatını İslami ilkelere göre düzenlemelidir. İslami ilkelerin içermediği güncel konularda ise "fetva" devreye girer.

İslami bir hayat yaşamanın çıkış noktasını "ev" olarak tanımlayan Yıldız, "Evlere hâkim olmak evlerin açıldığı sokağa da hâkim olmaktır. Nihayetinde evlerden gelen musalliler camileri doldurmaktadır.[23]" der. Yıldız'a göre evlere "hakim olmak" gerekir.

Bu bağlamda yaptığı açıklamalarda çalışan kadının aile yapısına zarar verdiği, kadının toplumda görünür olmasının sakıncalı olduğu, kadın ve kız çocuklarının nasıl giyinmeleri gerektiği, erkeği şehvete götüren durumlar gibi konuları tartışmıştır. Hatta açıklamaları en son noktada muhafazakâr kesimleri ve muhafazakâr siyasetçileri de rahatsız edecek boyuta ulaşmıştır. Yani Yıldız'a göre, Müslüman en başta ailevi ilişkilerine dikkat etmesi gereken kişidir.

Yıldız'ın en sık kullandığı kavramlardan birisi de "fetva"dır. Fetva, İslam hukuku ile ilgili bir sorunun dinî hukuk kurallarına göre çözümünü açıklayan, şeyhülislam veya müftü gibi yetkili bir makam tarafından verilebilen belge olarak tanımlanmaktadır.

[22] http://www.nureddinyildiz.com/hayati
[23] https://www.facebook.com/NureddinYildiz/posts/10152566955492151:0



Şekil 8. Yıldız Kelime Bulutu

Yazılı belge olmasından ziyade bir soruna yönelik getirilen açıklamadır. Yıldız kendisini fetva verebilecek bir konumda görmektedir.

Fetvalarında en çok gençlere ve kadınlara seslenmektedir. Ona göre, modern hayatın gençler ve kadınlar üzerinde yıkıcı etkileri vardır. Hata yapmaya çok müsait bir ortam vardır. Ancak bu durumdan bahsederken erkeklere çok az seslenmesi dikkat çekicidir. Onun açıklamalarında erkeğe ya genç olması, ya baba olması ya da eş olması konumlarında yer vardır.

Yıldız da kendini ehl-i sünnet kapsamında tanımlamaktadır. Cemaatlere karşı olduğunu bildirmekle beraber, sık sık farklı cemaatlerin hocalarıyla görüşmektedir. Hatta Cübbeli Ahmet ile Mustafa İslamoğlu arasında süregelen tartışmalara binaen, hocaların tartışmaları değil, bir araya gelmeleri gerektiği yönünde açıklamalar yapmıştır.

Sonuç olarak Nurettin Yıldız, dini liderlerin peşinden giden, dini aile içi ilişkilerden başlayarak yaşayan, İslami kurallara göre yaşama biçimini çocukluk ve gençlik dönemlerinden itibaren başlatan ve kendi çocuklarını da bu yönde yetiştirmesi gereken bir Müslüman kimliği inşa etmektedir.

Tablo 8. Yıldız Kodlama Şablonu

Facebook			
Biz (274)		Onlar (153)	
Müslüman (364)	Sünni (2)	Müslüman olmayan (23)	gayrimüslim (2)
	Alevi (0)		Yahudi (17)
	Şii (3)		Hristiyan (4)
Uhrevi (205)	ahiret (23)	Dünyevi (499)	dünya (318)
	cennet (154)		para (45)
	cehennem (28)		hayat/yaşam (136)
Helal (29)		Haram (58)	
Sevap (15)		Günah (35)	
Dindar (17)		Dine uzak (3)	dinsiz (3)
			ateist (0)
			Deist (0)
Temiz (25)		Pis (5)	
Ahlaklı (24)		Ahlaksız (6)	

Kuran (109)	Sünnet (10)
Sure (78)	Hadis (17)
Ayet (41)	

Twitter			
Biz (121)		Onlar (38)	
Müslüman (52)	Sünni (0)	Müslüman olmayan (2)	gayrimüslim (0)
	Alevi (0)		Yahudi (2)
	Şii (0)		Hristiyan (0)
Uhrevi (104)	ahiret (9)	Dünyevi (342)	dünya (81)
	cennet (84)		para (10)
	cehennem (11)		hayat/yaşam (251)
Helal (16)		Haram (55)	
Sevap (8)		Günah (51)	
Dindar (2)		Dine uzak (0)	dinsiz (0)
			ateist (0)
			Deist (0)
Temiz (7)		Pis (3)	
Ahlaklı (5)		Ahlaksız (1)	

Kuran (52)	Sünnet (43)
Sure (9)	Hadis (134)
Ayet (26)	

SONUÇ: AYNI VE FARKLI MÜSLÜMANLIKLAR

Bu çalışmada dini kanaat önderlerinin sosyal medya üzerinden kurguladıkları Müslüman kimliği açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda öncelikle kültür - din - kimlik tartışmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu kavramların arasında belirlenim ilişkilerine bakılmış ve kültürün temel belirleyici olduğu ortaya konmuştur. Bu nedenle din gibi mutlak ve değişmez kabul edilen bir olgunun kültürün etkisiyle sürekli olarak değişime uğradığı iddia edilmiştir.

Bu değişimin günümüzdeki sonuçlarını ortaya koyabilmek adına dört dini kanaat önderi seçilmiştir. Bu isimler Türkiye'de bulunan farklı dini yaklaşımların temsilcileri olarak medyada görünür olan kişilerden belirlenmiştir.

Seçilen dini kanaat önderlerinin yaygın medya ile yeni medya kullanımları arasında fark olduğu iddia edilerek, çalışma kapsamında sosyal medya platformlarındaki varlıkları mercek altına alınmıştır.

Sosyal medya hesapları içerik analizi yöntemiyle incelenerek sayısal sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçların başka çalışmalara zemin hazırlama işlevini görmesi umulmaktadır.

Yapılan analizler sonucunda bu dört ismin inşa ettikleri Müslüman kimliğinin birbirinden farklılaşan ve benzeşen yönleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Ortaklaşan noktalar olarak, dini kanaat önderlerinin sürekli olarak Allah'ı ve Peygamber'ini anan bir kimlik kurgulamaktadır. Yaratıcı – elçi – elçinin yaşayan temsilcileri arasındaki anma oranı yapılara göre farklılık arz edebilmektedir. Ancak ortak olan sürekli bir anma töreninin içinde yaşanması gerektiğidir.

Kanaat önderleri bu yaşama biçimini sosyal medya hesaplarında çizdikleri imajlarıyla bizzat temsil etmeye çalışmaktadır. Dolaşıma sokulan videolar, fotoğraflar, beğenilen ve

beğenilmeyen içerikler gibi unsurlar aracılığıyla, hitap ettikleri insanlara nasıl "doğru" Müslüman olunması gerektiğini gösterirler.

Farklılık olarak ise; Hatipoğlu'nun siyasi gelişmeler ve süreçlere angaje olarak dini konuları gündeme getirme yoğunluğunun değiştiği görülmüştür. Hatipoğlu'na göre Müslüman; sıkıntılı dönemlerde dine yönelen, siyasi meselelere İslami çerçeveden bakan, günlük hayatında hem bireysel hem de toplumsal olarak nasıl davranacağını bilemeyen ve sürekli olarak "hoca"lara danışan kişidir.

Cübbeli'nin vatansever ve milli meselelere duyarlı, Peygamberi ve onun yaşayan temsilcileri olan cemaat liderlerinin peşinden giden, devlet - din ilişkisinin daha yoğun olması gerektiğine inanan bir Müslüman kimliği inşa etmektedir.

Eliaçık'ın ortaya koyduğu Müslüman kimliği, zenginleşmekten uzak olan, dini değerlerinden önce insani değerleri gözetmesi gereken, sadece ölümden sonraki hayatta değil, daha bu dünyada adaletin yerini bulması için çabalayan, kendisine kurduğu "biz" kimliğinin dışında kalan insanlar ve toplumlarla ilişki içinde olması gereken kişidir.

Nurettin Yıldız, dini liderlerin peşinden giden, dini aile içi ilişkilerden başlayarak yaşayan, İslami kurallara göre yaşama biçimini çocukluk ve gençlik dönemlerinden itibaren başlatan ve kendi çocuklarını da bu yönde yetiştirmesi gereken bir Müslüman kimliği inşa etmektedir.

Daha önce de tekrarlanan, çalışmanın betimleyici olma hedefi, yapılacak başka çalışmalara da muhtaçtır. Dini kanaat önderlerinin yaygın medyadaki varlıkları, inşa süreçlerinde kullandıkları söylem, görsel malzeme kullanımı gibi noktalar başka çalışmalarla ortaya konmalı ve bu çalışmanın sonuçlarıyla birleştirilmelidir. Böylece daha bütünlüklü, kapsayıcı ve anlamlı bir sonuç ortaya konabilecektir.

KAYNAKÇA

Assmann, J. (2018). *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik,* (çev. Ayşe Tekin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bakırcı, M. (2014). Doğu Karadeniz'de Bir Köy İmamı: Balcı Hasan (Hasan Balcıoğlu), *Journal of International Social Research* içinde *Vol.7 Issue. 32*, s.355-371.

Bellah, N. Robert (1991). *Beyond Belief: Essays on Religion in A Post-Traditional World*. Los Angeles: University of California Press.

Dağtaş B. & Demiray U. (1994). *Kitle İletişim Çalışmaları İçin İletişim Modelleri,* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi – Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları.

Dursun, Ç. (2004). *Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi,* Elips Kitap.

Gerbner, G. (2014). *Medyaya Karşı,* (çev. Veysel Batmaz, Güneş Ayas & İsmail Kovacı), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Halbwachs, M. (2017). *Kolektif Hafıza,* (çev. Banu Barış), Heretik Yayınları.

Mattelart, Armand ve Michèle Mattelart, (1998). *İletişim Kuramları Tarihi*. Çev. Merih Zıllıoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları.

McQuail D. & Windahl S. (1981). *Kitle İletişim Çalışmalarında İletişim Modelleri,* (çev. Konca Yumlu), Ankara: İmge Yayınları.

Tekke Ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine Ve Türbedarlıklar İle Bir Takım Unvanların Men Ve İlgasına Dair Kanun (1925). http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.677.pdf (Erişim tarihi: 01.06.2018)

Türkoğlu, Nurçay (2010). *İletişim Bilimlerinden Kültürel Çalışmalara Toplumsal İletişim: Tanımlar, Kavramlar, Tartışmalar*. İstanbul: Urban Kitap.

Smith, P. (1999). The Elementary Forms of Place and Their Transformations: A Durkheimian Model, *Qualitative Sociology* içinde, Doğu Karadeniz'de Bir Köy İmamı: Balcı Hasan (Hasan Balcıoğlu), *Vol.22, No.1,* s. 13-36

Şener, G. (2009). Türkiye'de Facebook Kullanımı Araştırması, *XIV. Türkiye'de İnternet Konferansı Bildirileri,* s. 33-41, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Şimşek N. & Fidan M. (2005). *Kurum Kültürü ve Liderlik,* Konya: Tablet Kitabevi

Ulutaş, E. (2015). *Toplumsal Bir Tip: Kanaat Önderi,* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.

Yıldırım, B. (2015). *İçerik Çözümlemesi Yönteminin Tarihsel Gelişimi, Uygulama alanları ve Aşamaları*, içinde "İletişim Araştırmalarında Yöntemler", s. 105-155, Konya:LiteraTürk.

İNTERNET KAYNAKLARI

Prof. Dr. Nihat HATİPOĞLU 'nun Resmi Web Sayfası:

http://www.nihathatipoglu.com (Erişim tarihi: 01.06.2018)

Prof. Dr. Nihat Hatipoğlu Resmi Facebook Hesabı:
https://www.facebook.com/nihatipoglu/ (Erişim tarihi: 01.06.2018)

Prof. Dr. Nihat Hatipoğlu Resmi Twitter Hesabı: https://twitter.com/nihatipoglu (Erişim tarihi: 01.06.2018)

Ahmet Mahmut Ünlü Resmi Web Sayfası: https://cubbeliahmethoca.com.tr (Erişim tarihi: 01.06.2018)

Ahmet Mahmut Ünlü Resmi Facebook Hesabı: https://www.facebook.com/cubbeliahmethoca/ (Erişim tarihi: 01.06.2018)

Ahmet Mahmut Ünlü Resmi Twitter Hesabı: https://twitter.com/c_ahmethoca (Erişim tarihi: 01.06.2018)

Recep İhsan Eliaçık Resmi Web Sayfası: http://www.ihsaneliacik.com/hakkinda-iletisim/ (Erişim tarihi: 01.06.2018)

Recep İhsan Eliaçık Resmi Facebook Sayfası: https://www.facebook.com/recepihsaneliacik/ (Erişim tarihi: 01.06.2018)

Recep İhsan Eliaçık Resmi Twitter Sayfası: https://twitter.com/ihsaneliacik (Erişim tarihi: 01.06.2018)

Nureddin Yıldız Resmi Web Sayfası: http://www.nureddinyildiz.com (Erişim tarihi: 01.06.2018)

Nureddin Yıldız Resmi Facebook Hesabı: https://www.facebook.com/nureddinyildiz/ (Erişim tarihi: 01.06.2018)

Nureddin Yıldız Resmi Twitter Hesabı: https://twitter.com/nurettinyildiz (Erişim tarihi: 01.06.2018)

ÖZET

Bu çalışmada dini konularda insanları yönlendiren ve onlara nasıl yaşamaları gerektiğini bildiren dini kanaat önderlerinin, hitap ettikleri toplumu nasıl biçimlendirdikleri incelenmiştir. Bu inceleme doğrultusunda dört tane dini kanaat önderi seçilmiş ve bu kişilerin sosyal medya platformlarındaki profilleri içerik analizine sokulmuştur. Analiz sonucunda dini kanaat önderlerinin temsil ettikleri muhafazakârlık biçimleri tespit edilmeye çalışılmış ve inşa ettikleri Müslüman kimliğinin özellikleri saptanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda ortaya konan kimliklerin benzerlikleri ve farklılıkları ortaya çıkarılmıştır. Böylece dini kanaat önderleri üzerine yapılabilecek başka çalışmalarda kullanılabilecek veriler toplanmıştır.

ABSTRACT

This study examines how religious opinion leaders, who lead people in religious issues and inform them on how they should live, shape society that they address. In this respect, four religious opinion leaders are chosen and their social media accounts are subjected to content analysis. In the analysis, the forms of conservatism which these religious opinion leaders represent and the characteristics of the Muslim identity that they construct are tried to be identified. In this context, the similarities and differences of the identities that are presented are put forth. Therefore, the data which can be used in other studies on religious opinion leaders are collected.